

Yusuf Has Hacıp
KUTADGU BİLİG

antik
şark
klasikleri

Kutadgu Bilig

Yusuf Has Hacip

HAZIRLAYAN: Ersin Osman Söğütlü

LACİVERT YAYINCILIK SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.

Antik Dünya Klasikleri: 88

Şark Klasikleri Dizisi: 14

ISBN

978-9944-184-76-2

E-ISBN

İrtibat için:

Cağaloğlu, Alemdar Mah.

Alayköşkü Cad. No: 5 Kat: 2

Fatih / İstanbul

Yazışma: P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

Telefon: (0212) 511 24 24

Faks: (0212) 512 40 00

antikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 12366

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak

Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Kutadgu Bilig'in Adına, Mânâsına Dair

Günümüz Türkçesiyle

Hazırlayanın Ön Sözü

Yusuf Has Hacip (1017-1077)

Türk Tarihinde Bir Dönüm Noktası: Kutadgu Bilig

Kutadgu Bilig'in Konusu

Özet

Kutadgu Bilig'in Diğer Özellikleri

Günümüzde Kutadgu Bilig

Kutadgu Bilig'in Çerçevesi

Bahar Şiirinden Bir Kısım

Kutadgu Bilig'den Bir Demet Özdeyiş

İKİNCİ BÖLÜM / Saadet ki Aya Benzer!

Yeni Bir Gün Doğumu

Gurbete Ay Doldu

Ay ve Güneş Birlikte

Mutluluk Yılları Sona Eriyor

Yaslı Bir Oğul

Yeniden Mutluluk Günleri

Devlet ki Hizmet İster

Dağdaki Yalnız Adam: Odgurmuş

Vezir ki İşi İknadır!

Ögdülmiş Geri Dönüyor

Ögdülmiş Yine Yollarda

Halk İçinde Kimler Var?

Ya Davete Çağırılırsa!

Bu Hayatı Boşa Harcama...

Hükümdardan Bir Davet

Odgurmuş Sarayı Aydınlatır

Hükümdarın Dimağı, Ögdülmiş'in Anlattıklarıyla Aydınlanıyor

Ögdülmiş Tövbe Kapısında

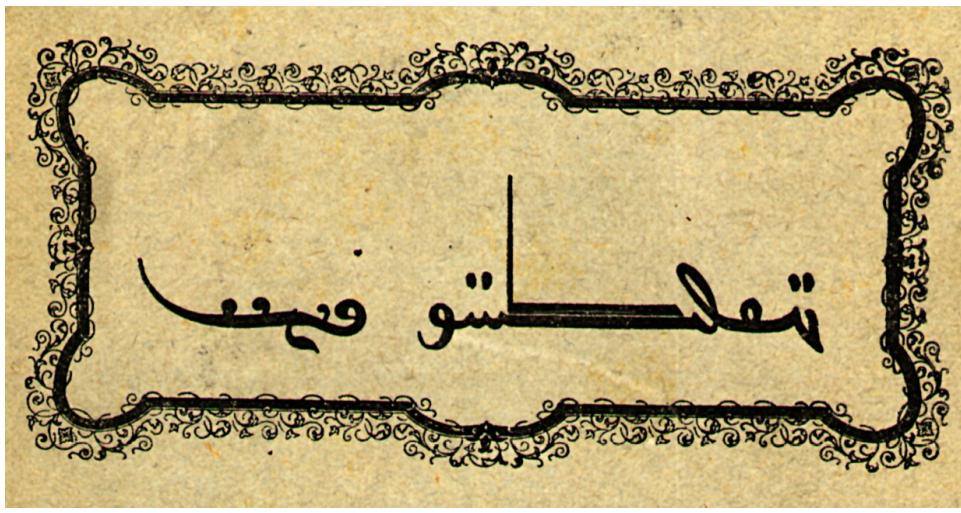
Kapıda Bir Hükümdar Bekler

İlk Çağrı

Acılar Paylaşılır

Ölüm Acıdır ve Acıtır

Son Söz

*Ukuş körki til ol, bu til kör ki söz,
Kişi körki yüz ol, bu yüz kör ki köz
Aklın süsü dildir, dilin süsü söz,
İnsanın süsü yüzdür, yüzün süsü de göz*

BİRİNCİ BÖLÜM

Kutadgu Bilig'in Adına, Mânâsına Dair

*Kitab atı urdum Kutadgu Bilig,
Kutadsu oluglıka tutsu elig*

*Sözüm söyledim men bitidim bitig,
Sunup iki ajunnu tutgu elig*

*Kişi iki ajunnu tutsa kutun,
Kutadmış bolur bu sözüm çın bütün*

*Bu Kün-Togdı ilig tidim söz başı
Yörügin, ayayın ay edgü kişi!*

*Basa aydım emdi bu Ay Toldı'nı
Anıngdın yaruyur ıduk kut küni*

*Bu Kün Togdı tigli törü ol köni
Bu Ay Toldı tigli kut ol kör anı*

*Basa aydım emdi kör Ögdülmişig
Ukuş atı ol bu bedütür kişig*

*Anıngdın basası bu Odgurmuş ol
Munı akıbet tip özüm yörmüş ol*

*Bu tört neng öze sözledim men sözüg
Okısa açılgay yitig kıl közüg*

*Sevinçin yorıglı ay edgü yigit
Sözümni yava kılma könglün eşit*

*Katıglan yangılma könilik yolın
Yigitlik yava kılma asgın alın*

*Küsüş tut yigitlik keçer sinde terk
Kaçar bu tiriglik neçe tutsa berk*

*Seningde bar erken yigitlik gücü
Yava kılma ta'at tapug kıl tuçı*

*Küser men yigitlikke öknür özüm
Ökünçüm asıg yok keser men sözüm*

Günümüz Türkçesiyle

*Kitabın adını Kutadgu Bilig koydum;
Okuyana kutlu olsun ve ona yol göstereyim.*

*Ben sözümü söyledim ve kitabı yazdım
Bu kitap –uzanıp– her iki dünyayı tutan bir eldir.*

*İnsan her iki dünyayı devletle elinde tutarsa,
Mesut olur, bu sözüm doğru, dürüştür.*

*Önce Kün-Togdı hükümdardan söze başladım,
Ey iyi kişi! Bunu sana açıklayım,*

*Sonra Ay-Toldı’dan söz açtım;
Mübarek saadet güneşi onunla parlar.*

*Bu Kün-Togdı dediğim doğrudan kanundur,
Ay-Toldı ise, saadettir*

*Bundan sonra Ögdülmiş’i anlattım,
O aklın adıdır ve insanı yükseltir.*

*Ondan sonraki Odgurmuş’tır;
Onu ben akıbet olarak aldım.*

*Ben sözü bu dört şey üzerine söyledim,
Okursan anlaşılır, iyice dikkat et.*

*Ey sevinç içinde ömür süren genç,
Sözümü yabana atma, gönülden dinle.*

*Gayret et, doğruluk yolundan şaşma,
Gençliği harap etme, ondan yararlanmasını bil.*

*Gençliği aziz tut, çabuk geçer,
Ne kadar sıkı muhafaza etsen de bir gün kaçır.*

*Sende hâlâ gençlik kuvveti varken,
Bunu boşuna geçirme, daima taât ve ibadetle meşgul ol.*

*Sonra gençliğin hasretini çeker ve pişman olursun,
Amma son pişmanlık fayda vermez, sözüm bu kadar.*

Hazırlayanın Ön Sözü

Yusuf Has Hacip, diğer adıyla Balasagunlu Yusuf, Kutadgu Bilig’i kaleme alalı dokuz yüzyıldan fazla bir zaman geçti. Aradan geçen bu kadar zamana rağmen Kutadgu Bilig yazıldığı zamanki tazeliğini hâlâ muhafaza etmekte. Dokuz yüzyıl öteden bize faydalı öğütler vermekte; hayata, insana, mutluluğa, iyiliğe, doğruluğa dair parıltılar saçmaktadır.

Bugüne kadar pek çok bilim adamı tarafından detaylı bir şekilde incelenen; pek çok yazıya, bildiriye konu olan Türk-İslâm tarihinin bu güzide eseri kimilerine göre yazıldığı dönemin siyasetini

anlatan bir siyasetname (devlet adamlarına yöneticilik sanatına ilişkin bilgiler veren edebî yapıt) kimilerine göre ise insanlara hem bu dünyada hem de öteki dünyada mutluluğun formülünü sunan bir nasihatname (sultanlara, nasıl davranmaları gerektiğini öğreten, kural ve kanunların nasıl anlaşılması ve uygulanması gerektiğini gösteren “adab” kılavuzları)’dir.

Bizce Kutadgu Bilig, ne sadece bir siyasetname ne de sadece bir nasihatnamedir. Kutadgu Bilig, aslında hem kendi döneminin insanlarına hem de günümüz insanına seslenebilen, sağladığı fayda ile nasihatname görünümüne bürünmüş, ama siyaset alanında önemli bilgiler sunan, didaktik yapısına rağmen bu tür eserlerde pek rastlanılmayacak ölçüde şiirselliğe sahip bir şaheserdir.

Kutadgu Bilig’i anlayıp onun derin muhtevasına dalanlar, onda sadece Türk dili ve edebiyatını değil; Türk tarihini, Türk sosyal hayatını aydınlatacak pek çok parıltıyla karşı karşıya kalacaklardır. Eserin içine girip zevkine varacak kadar sabır gösterenler, Kutadgu Bilig’i yalnız yazıldığı devirde değil, bugünün dünyasının şartları içinde de seveceklerdir.

Yusuf Has Hacip, dokuz yüzyılı aşkın bir süre önce kaleme aldığı bu eserinde insana dair sosyal meseleleri inceleme biçimiyle, kullandığı samimi dille hâlâ gönüllere hitap edebilmekte; sosyal hayatta karşılaştığımız birçok meseledeki tecrübelerini düşündürücü ve teşvik edici fikirlerle sunmakta ve her şeyden önemlisi, bugün insanlığın üzerinde derin derin düşündüğü meselelerin, dokuz yüzyıl önce nasıl ve ne şekilde çözülmüş olduğunu ibretle gösterip dersler vermektedir.

â â â

Çalışmaya başlarken Kutadgu Bilig’i açık bir dille tanıtmaktan başka bir amacımız yoktu. Türk-İslâm tarihinin bu güzide eserini herkesin kolaylıkla anlayabileceği bir duruma getirme denemesine girişirken ağır bir sorumluluk taşıdığımızın farkındaydık. İlk Türk-İslam devleti olan Karahanlı devletini, Yusuf Has Hacip’i ve Kutadgu Bilig’i size sevdirmeye çalıştık.

Biz bu eseri hazırlarken birkaç defa okuduğumuz Kutadgu Bilig’den her okuyuşta ayrı bir zevk, ayrı bir heyecan duyduk. Böyle bir eserden seçmeler hazırlamak çok zor bir işti. Çünkü Kutadgu Bilig üzerine bugüne kadar pek çok çalışma yapılmış, çeşitli incelemelerde bulunulmuştu. Türk-İslâm tarihinin ilk yazılı ürünü olan bu şaheser üzerine şimdiye kadar yapılmayan bir şey yapmalıydık. Sonunda size şiirin ön plana çıktığı bir eser değil de anlatının ön plana çıktığı bir eser hazırlamaya karar verdik. Ve işte elinizdeki bu eser ortaya çıktı.

Son olarak, bize bu güzel eseri bırakan Yusuf Has Hacip’i vefatının 928. yıl dönümünde bir kez daha rahmetle anıyor; eserin hazırlanmasında okumalarıyla bana yardımcı olan değerli hocalarım Prof Dr Mehmet Ölmez’e ve Yrd Doç Dr Sevim Yılmaz Önder’e teşekkürü bir borç biliyorum.

Ersin Osman Söğütü
Çamlıca, Aralık 2005

Yusuf Has Hacip (1017-1077)

Karahanlı devleti İslam’ı kabul edeli yaklaşık 60 yıl olmuştu. Takvimler 1017 yılını gösteriyordu. Balasagun şehrinde Yusuf adında sevimli mi sevimli bir çocuk dünyaya gelmişti.

Yusuf’un çocukluk dönemi çok sakin geçti. Dünyaya geldiği dönemlerde bu yörede İslam iyice yayılmış, Yusuf’un ailesi de bu dini kabul etmişti. Ailesi, İslam dininin de tavsiyesi gereği, Yusuf’un

doğru yolda yetişmesine büyük özen gösterdi ve onun eğitimiyle yakından ilgilendi.

Yusuf, ilk eğitimini Balasagun'da aldı. Dönemin ileri gelen ailelerinden birine mensup olması, Yusuf'un iyi bir eğitim görmesinde etkili oldu. 'Has Hacib' unvanını almadan önce 'Balasagunlu Yusuf' olarak biliniyordu.

Gençlik yıllarında çalışkanlığıyla büyüklerinin takdirini toplamıştı. Daha gençlik çağlarındayken ansiklopedik bilgilerle donanması; kısa zamanda ana dilinden, Arapçadan, Farsçadan ve memleketinde konuşulmakta olan Orta İran dillerinden, Soğdakçadan başka geniş bir dil ve yazı bilgisi edinmesi onun çalışkan bir yapıya sahip olduğunun en önemli göstergeleridir.

Balasagunlu Yusuf'un çalışkanlığının yanında ön plana çıkan bir diğer özelliği de çok okumasıydı. Firdevsi'nin Şehname'sini, Farabi'nin ve İbni Sina'nın Arapça felsefe kitaplarını okudu; efsaneler hakkında araştırmalarda bulundu; aruza, belagat sanatına, kelâma, İslâmi bilgilere, Türk atasözlerine, folkloruna, devlet örgütüne, felsefeye, Budacılığa, ahlaka, toplumbilime, matematiğe, astronomiye, hekimliğe, düş yorum sanatına dair derin incelemelerde bulundu.

Balasagunlu Yusuf'un ilim ve sanat dünyası dışında da uğraşları vardı. Okçuluk, avcılık, koşuculuk gibi Türk sporlarını, satranç ve çevgen gibi zekâ geliştiren oyunları öğrendi. Bütün bunların izlerini, Kutadgu Bilig'i okurken görmek mümkündür.

Yusuf Has Hacip, adının bugüne kadar kalmasını sağlayan ve pek çok araştırmaya konu olmuş ünlü eseri Kutadgu Bilig'i 50 yaşlarında Balasagun'da kaleme almaya başladı. Yazdığı bu ölümsüz eseriyle 1070 yılında Kaşgar'a geldi ve kitabını Karahanlı hükümdarı Uluğ Kara Buğra Han'a takdim etti. Kendisi de edebiyat ve sanat meraklısı olan Uluğ Kara Buğra Han, sarayda kitabı okuttuktan sonra Balasagunlu Yusuf'a 'Uluğ Has Hacib' unvanını verdi. Karahanlı Devleti'nin baş vezir yardımcılığı ile ödüllendirilen Balasagunlu Yusuf, bu yıllarda Yusuf Has Hacib olarak ün yaptı.

Devrinin seçkin bilgin ve yazarlarından olan Yusuf Has Hacib, İslâmî Türk Edebiyatı sahasında, eseri günümüze ulaşan ilk Türk yazarıdır.

1077 yılında vefat eden Yusuf Has Hacib'in kabri, Çin sınırları içerisinde yer alan Doğu Türkistan Özerk Bölgesinin en önemli şehirlerinden birisi olan Kaşgar'da bulunmaktadır.

Türk Tarihinde Bir Dönüm Noktası: Kutadgu Bilig

Kutadgu Bilig, Türk tarihinin önemli bir dönemecinde kaleme alınmış, önemini hâlâ koruyan bir eserdir. İlk Türk-İslam devleti sayılan Karahanlılar döneminde, İslamiyet'in kabulünü takip eden yüz dokuzuncu yılda tamamlanıp dönemin hükümdarı Buğra Karahan Ebu Ali Hasan Bin Süleyman Arslan'a sunulmuştur.

Bu değerli eseri kaleme alan kıymetli âlim Yusuf Has Hacip, aynı zamanda memleketi olan Balasagun'da başladığı yazma faaliyetini, devletin başkenti Kaşgar'da bitirmiş; 18 ay gibi kısa bir sürede bu hacimdeki bir eseri tamamlayarak, eserini sunduğu Buğra Karahan'dan övgüler almış ve daha da önemlisi hükümdar tarafından "Has Hacip"likle (baş danışmanlık) ödüllendirilmiştir.

Yusuf Has Hacip'in bundan yaklaşık 935 yıl önce yazdığı bu eser hakkındaki tüm bildiklerimiz, eserin mukaddimesinden öğrendiklerimizle sınırlıdır.

Kutadgu Bilig'in Konusu

“Saadet veren bilgi” mânâsına gelen Kutadgu Bilig, insana her iki dünya mutluluğunu sağlayacak, ona gerçekten kutlu ve mutlu yaşamın sırlarını açacak yolu göstermeyi amaçlar.

Eserin yazarı Yusuf Has Hâcip'e göre, öteki dünyayı kazanmak için bu dünyadan el etek çekerek yalnızca ibadetle vakit geçirmek doğru değildir. Çünkü böyle bir insanın ne kendisine ne de yaşadığı, içinde bulunduğu topluma bir yararı olur. Oysa başkalarına yararı dokunmayanlar ölümlere benzer; bir insanın erdemi, ancak başka insanlar arasındayken belli olur. Asıl doğruluk, iyilik, din yolu; kötülere iyileştirmek, cefaya karşı vefa göstermek ve yanlışları bağışlamaktan geçer.

Kutadgu Bilig'te temel olarak iki dönemin hikâyesini görürüz. Birisi geçmiş zaman, diğeri ise yaşanmakta olan devirdir. Geçmiş döneme bir özlem duyulduğu, içinde bulunan dönemden de memnun olunmadığı eserin gidişatından anlaşılmaktadır. Yazar, bu duygularını zaman zaman eserin içerisinde dile getirmiştir.

Konu itibariyle Kutadgu Bilig'i benzerlerinden ayıran diğer bir özellik de eserin alegorik¹ bir yapıya sahip olmasıdır. Eserde her biri değişik kavramları temsil eden dört şahıs, dört farklı düşünceyi ve vazifeyi simgeler. Eserin temeli dört kavram üzerine kurulmuş; bunlar kişileştirilerek eserin dört kahramanı ortaya çıkartılmıştır. Bunlar dört kişi olmakla beraber, eser ikili konuşmalardan oluşur. Dört temel kavram ve bunları temsil eden kişiler şunlardır:

Kün-Togdı (hükümdar): Adalet; kitaba göre adaletin temsilcisidir.

Ay-Toldı (vezir): Devlet yönetiminde hükümdarın en önemli yardımcısı olan vezir, akıllı ve bilgin bir kimsedir. Hükümdara hizmet eder ve birçok işi yürütür. Sonra günün birinde hastalanır. Oğlunun kendi yerine geçmesini hükümdara önerir ve ruhunu teslim eder.

Ögdülmiş (vezirin oğlu): Akıl; vezirin oğludur, babası son zamanlarında oğlunu yanına çağırır ve ona pek çok öğüt verir. Babasının ölümünden sonra Ögdülmiş hakanın gözüne girer ve babasının yerine vezir olur. Hakan ile pek çok konuda sohbet eder.

Odgurmuş (vezirin akrabası): Âkıbet (hayatın sonu), vezirin akrabalarından biridir. Bazı yerlerde Ögdülmiş'le birbirlerine 'kardeş' dedikleri görülür. Dağ başında inzivaya çekilip yalnız yaşamak istemektedir. Eserin sonlarında o da vefat eder.

Özet

Eserdeki asıl hikâyeyi kısaca şu şekilde özetleyebiliriz:

- Kün-Togdı'nın hükümdarlığı, Ay-Toldı'yla tanışması, onu veziri yapması, onunla konuşup nasihatler alarak Ay-Toldı'nın fikirlerinden faydalanması, Vezir Ay-Toldı'nın hastalanıp yatağa düşmesi, oğlunu yanına çağırıp nasihat etmesi, oğlunu hükümdarla tanıştırması ve ölümü.
- Ay-Toldı'nın ölümünden sonra oğlu Ögdülmiş'in yas tutması, Ögdülmiş'in hakanın gözüne girip vezir olması, Ögdülmiş ile hakan arasındaki konuşmalar.
- Hakanın yeni vezirine yoğun işleri dolayısıyla yeni bir yardımcı araması, Ögdülmiş'in hakana akrabaları arasından Odgurmuş adında biri olduğundan ve bu kişinin bu iş için uygun olduğundan bahsetmesi, hakanın bir mektupla birlikte Ögdülmiş'i Odgurmuş'ın yanına göndermesi, Odgurmuş'la Ögdülmiş'in konuşmaları ve Ögdülmiş'in Odgurmuş'ı şehre gelmesi için ikna etmeye çalışması.

– Ögdülmiş’in birkaç defa Odgurmuş’ı ikna için onun dağdaki barınağına gitmesi, Odgurmuş’un en sonunda şehre inip hakanla görüşerek ona öğütler vermesi, Ögdülmiş ile Odgurmuş’un karşılıklı konuşmaları, Odgurmuş’un vefatı.

Kutadgu Bilig’in Diğer Özellikleri

Kutadgu Bilig, konu itibariyle diğer eserlerden ayrılan pek çok özelliğe sahiptir ama eserin şekil yönünden pek bahsedilemez. Kendisinden önce buna örnek teşkil edebilecek herhangi bir eser olmamasına rağmen, Yusuf Has Hacip bu güzide eseri, 6645 beyit hâlinde öğretici bir destan ya da siyasetname olarak yazmıştır. Eserin içinde ayrıca yeri geldikçe söylenmiş 173 tane de dörtlük vardır.

Kutadgu Bilig’in vezni, aynı zamanda İranlıların ünlü şairi Firdevsi’nin ölümsüz eseri Şehname’nin de vezni olan faûlün, faûlün, faûlün, faûl şeklindedir. Eserde vezin olarak Şehname vezninin kullanılması yüzünden Kutadgu Bilig’e Şehname-î Türkî de denilmektedir. Eserin nazım şekli ise yine Şehname gibi mesnevidir. Eser aruz vezni ile yazılmış olmasına rağmen pek az miktarda dörtlükler de göze çarpmaktadır:

*Dünyada ne var ölümden katı
Ölümü düşünse gider bin lezzeti
Ölüm bir deniz, ucu dibi yok
Bakıp görse yeter dibi batac*

Günümüzde Kutadgu Bilig

Günümüzde hâlâ Kutadgu Bilig üzerine çalışan bilim adamları, Türkologlar mevcuttur. Bugüne değin, eserin üç el yazması nüshası bulunmuştur. Bunların hepsi de eserin yazıldığı dönemden çok sonra, eserin aslından değil de kopyalarından alınmış ikinci kat kopyalardır. Söz konusu nüshalar, bulundukları yerlerin adları ile; yani Viyana, Mısır ve Fergana nüshaları olarak anılır.

Uygur harfleri ile yazılı olan Viyana nüshası 1439’da Herat’ta kopya edilmiş; aynı yüzyıl içinde Tokat’a, oradan da 1474’te İstanbul’a getirilmiştir. Ünlü Alman tarihçi Hammer, bu nüshayı 19. yüzyıl başlarında İstanbul’da satın alarak Viyana Saray Kitaplığı’na vermiştir. Bilim dünyasında ilk tanınan nüsha budur.

Arap harfleri ile yazılı olan ve Kahire’deki Kral Kitaplığı’nda Hidiv Kitaplığının Müdürü Dr. Moritz tarafından ortaya çıkarılan Mısır nüshasının ne zaman yazıldığı belli değildir. Bu nüsha 1896’da tespit edilmiştir ve 5800 beyitten oluşmaktadır.

1914’te bulunan ve Arap harfleri ile yazılmış olan Fergana nüshası ise, eldeki nüshaların en eskisidir ve 13. yüzyıla ait olduğu sanılmaktadır. Bu nüsha 445 sayfadan ve 6095 beyitten oluşmaktadır. Zeki Velidi Togan 1914’te bu nüshayı Türkistan’ın Fergana ilinin Nemengâh şehrinde bulmuş ve eseri Ruslara tanıtmıştır. Bu nüsha şu an Taşkent’te bulunmaktadır.

Her üç nüshanın tıpkıbasımları Türk Dil Kurumu’nca yayımlanmıştır. Bu üç nüshanın karşılaştırılması ile meydana getirilen metin ve eserin günümüz Türkçesine çevirisi, Reşit Rahmeti

Arat tarafından yapılmıştır. Reşit Rahmeti Arat'ın hazırladığı karşılaştırmalı nüsha 88 bölümden oluşmaktadır.

Kutadgu Bilig'in Çerçevesi

İlk on bir bölüm: Balasagunlu Yusuf, bu bölümlerde İslâm'daki genel kaideleri ifade ettikten sonra genel görüşlerini açıklamıştır.

İlk üç bölümde bahsedilen konular şöyledir:

Allah'a hamdü sena,

Hız. Peygambere ve Dört Halifeye selâtü selam.

Bahar Tasviri

Kutadgu Bilig'in şiir yönünden en güçlü kısmı bu bölümdür. Balasagunlu Yusuf, bu bölümde güzel bir bahar tasviri yapar. Sonra da kitabın sunulduğu Hasan Buğra Han'a övgünün bulunduğu kısım vardır.

- 1. Doğudan eserek geldi bahar yeli,
Dünyayı süsleyerek açtı Cennet'in yolunu*
- 2. Sefil kış sürdü götürdü bahar esintisi,
Aydın bahar yine kurdu saadet yayını.*
- 3. Kurumuş ağaçlar donandı yeşile,
Bezendi, mor, al, yeşil, kırmızı renklere.*
- 4. Ova, dağ, kır, dere bunu yayıp döşendiler,
Süslendi yamaç, kıyı, yeşil, al giyerek.*
- 5. Saba yeliyle kalktı karanfil kokusu,
Bütün dünyaya baştanbaşa misk kokusu saçıldı.*
- 6. Kitaba yazıldı bu hakanın adı,
Bu ad ebedi kaldı ey kutlu hükümdar.*
- 7. Devletli hükümdar bin kut içinde yaşasın,
İyi gözle bakmayanların gözü ateşte yansın.*

Evrenin Anlatıldığı Bölüm

Balasagunlu Yusuf bu bölümde evreni anlatır. O çağda kabul görülen yedi gezegen ve on iki burcun adını verir. Altıncı ve onuncu bölümler arasında yazar kendi dünya görüşünü belirtip özellikle şu üç nokta üzerinde yoğun şekilde durur: Bilgi, dil ve iyilik...

Bilginin Üstünlüğünün Anlatıldığı Bölüm

İnsanoğlunun değerini bilgi ve akılla elde ettiği üzerine durulmuştur. Bilgi her şeyin üstündedir, bir erdemdir, bir güçtür; ona paha biçilemez. Bilgili kişi bilgisiyle övünebilir. Bilgi, anlayışla elde edilir.

Dilin Erdemi Anlatılır

Dilin erdemi, kusuru, faydası ve zararı anlatılır. Yusuf dilin bilginin ve anlayışın tercümanı olduğunu söyler.

*Beni pek çok üzüyor gerçekten, dil sahibi olmak,
Başımı kesmesinler, ben keseyim dilimi.*

*Çok konuşma, sözü az ve birer birer söyle,
Yüz bin sözün düğümünü bu bir sözde çöz.*

Özür Bölümü

Bu bölümde Yusuf Has Hacıp özür diler. Çünkü eserini bilgisizler için değil, bilginler için yazmıştır. Bundan dolayı bilgisizlerden özür dilemektedir.

İyilik Etmenin Övgüsü

İyilik etmenin faydası ve övgüsü, bu bölümün konusudur. İyilik büyük bir erdemdir. Hayır işlemek, suç başlatmak, verilen sözü tutmak gibi erdemler iyiliğe bağlıdır.

*Yaşamını sermaye yap, faizi iyiliktir,
Yarın olur (sana) iyi yiyecek, iyi giyecek.*

*Kötü, sövgü; iyi, alkış bulur,
Özüne bak gör, hangisini ister?*

Bilgi ve Aklın Erdemi

Bu bölümün konusu bilgi ile aklın erdemi ve faydaları üzerinedir.

*Akıl meşale gibidir, karanlık gecede,
Bilgi ışıktır, aydınlatan seni.*

Eser Hakkında Bilgi Verilen Bölüm

Son bölüme gelindiğinde Balasagunlu Yusuf, yazdığı eserin adını, bu adın verilış nedenini ve kendisinin sağlık durumunu açıklar. Sonra da eserde diyaloglarla konuşturduğu dört kişinin adlarını açıklar. Bu genel girişten sonra on ikinci bölümle Kutadgu Bilig'in asıl hikâyesi başlar ve bu hikâye seksen beşinci bölümün (bab) ortalarına kadar devam eder.

Yazar, eserinin bu bölümünde yer yer ansiklopedik bilgilere de yer vermiştir: Devletin ve adaletin özellikleri, aklın niteliği, devlet ve ordu örgütlenmesi, hükümdar ve görevli ilişkisi, devlet yönetimi, dünyadaki görevlerimiz, ahiret, gök cisimleri, bunların görevleri, rüya tabirleri vb.

Bahar Şiirinden Bir Kısım

Doğudan eserek geldi bahar yeli,
Dünyayı süslemek için Cennet yolunu açtı

Kâfur gitti, kara toprak misk ile doldu,
Dünya kendisini süsleyerek bezenmek istiyor.

Bahar yeli eziyetli kılı sürüp götürdü;
Parlak yaz tekrar mutluluk yayını kurdu.

Güneş döndü yerine,
Balık burcunun kuyruğundan Kuzu'nun burnuna.

Kurumuş ağaçlar yeşiller giyindi,
Tabiat, mor, al, yeşil ve kırmızı renklerle süslendi.

Kara yer, yüzüne yeşil ipek bağladı,
Hıta kervanı da bunun üstüne Çin kumaşı yaydı.

Ova, dağ, kır, dere bunu yayıp döşendiler,
Vadiler ve yamaçlar, al ve yeşil giyerek süslendiler.

Binlerce çiçek gülererek açıldı,
Dünya misk ve kâfur kokusu ile doldu.

Karanfil kokusu, bahar rüzgârı esti,
Dünyanın her yeri misk ve amber kokusu ile doldu.

Kaz, ördek, kuğu ve kıl-kuyruk fezaı doldurdu,
Bağrışarak bir yukarı, bir aşağı kaynaşıyorlar.

Bak, kimi kalkıyor, kimi konuyor,
Bak, kimi yüzüyor, kimi su içiyor.

Guguk kuşu ve turna gökte ses yankıları bırakıyor,
Dizilmiş dişi develer gibi, uçup kanat çırpıyor.

Erkek keklik sesine ahenk vererek, eşine sesleniyor,
Sanki güzel bir kız gönül verdiğini çağırıyor.

Keklik yüksek sesle öttü, sanki gülmekten katılıyor,
Ağız kan gibi kırmızı, kaşı simsiyah.

Karakarga ötüyor, güneş ışını gagasıyla,
Sesi nazik bir kızın sesi gibi (cana) yakın.

Çiçek bahçesinde bülbül binlerce sesle ötüyor,
Sanki gece gündüz İbrani sureleri (Mezmun) okuyor.

Karacalar, dişi-erkek, çiçekler üzerinde oynuyor,
Geyikler, dişi-erkek sıçrayıp oynayarak koşuyor.

Gök kaşını çatı, gözünden yaş serpiliyor,
Çiçek yüzünü açtı, bak, gülmekten katılıyor.

*Bu esnada dünya kendi kendine baktı,
Sevinip övünerek hazinesini gözden geçirdi.*

*Gözü bana ilişince, söze başladı ve şöyle dedi:
Sen bu hakanın yüzünü görmedin mi?*

*Uyuyordun ise kalk şimdi aç gözünü,
İşitmedin ise işit benden sözümü*

*Binlerce yıldan beri benzi soluk dul isim,
Bu dul elbisemi çıkarıp beyaz kakımdan gelinlikler giydim.*

*Süslendim, çünkü ulu hakan eşim oldu,
Dileğim budur: O isterse canım feda olsun*

*Bulut kükredi, vurdu nöbet davulunu,
Şimşek çaktı, hakanın tuğunu çekti.*

Biri kınından çıkınca, ona memleketler sunar,

Biri nam ve şöhretini dünyaya yayar.

Kutadgu Bilig'den Bir Demet Özdeyiş

1. Söz, deve boynu gibi yularlıdır, nereye çekersen oraya gider.
2. Kötü sövülür, iyi övülür.
3. Bilgisizin sözü kendi başını yer.
4. Çok dinle, fakat az konuş. Sözü akıl ile söyle ve bilgi ile süsle.
5. Yaşamı sermaye yap, bunun faizi iyiliktir.
6. Anlayış ve bilgiyi anlatan, dildir.
7. Misk ve bilgi birbirine benzer, insan bunları yanında gizli tutamaz.
8. Akıl karanlık gecede bir meşale gibidir.
9. İnsan akıl ile yükselir, bilgi ile büyür.
10. Sevinç istersen, o kaygı ile birlikte gelir; huzur istersen o zahmet ile birlikte bulunur.
11. İnsan, kendisini sevdirse, onun kusuru en büyük erdem sayılır.
12. İnsanoğlu bir kervana benzer, konak yerinde sürekli kalamaz.
13. Aklın süsü dil, dilin süsü söz, insanın süsü yüz, yüzün süsü de gözdür.
14. Bilginin sözü bilgisiz için göz olur.
15. Soylu insan ölse de soyu kalır.
16. Beylik çok iyi bir şeydir; ne var ki daha iyi olan, yasadır ve onu doğru uygulamak gerekir.
17. Halkın yükünü hafifleten kimse insanların iyisidir.
18. Halkın içinden yükselip zenginliğe eren insanın dili ve sözü tatlı olmalı, kendisi de alçak gönül göstermelidir.

19. Bilgiyi büyük, anlayışı da ulu bil; seçkin kulu bu iki şey yükseltir.
20. İyi insan hep iyilik eder, yaptığını insanın başına kakmaz, kendi çıkarını düşünmez ve bir karşılık beklemez.
21. Doğru insan, gönlünü çıkarıp avucuna koyarak başkaları önünde mahcup olmadan dolanabilen insandır.
22. İyi, yokuş tırmanmak gibidir, güçtür; kötü şey iniş gibidir, kolayca elde edilir.
23. Elden gelirse, kötülüğün inadına iyilik yap.
24. Cimri kendi malını kendisinden esirger, nasıl olur da başkasının hakkını verir?
25. Bilgin kişinin sözü toprak için su gibidir, su verilince nimet çıkar.
26. Vücudun besini ağızdan, ruhun besini ise kulaktan gelir.
27. Dinlemek söylemekten daha iyidir, insan dinlemekle bilgin olur.
28. Öldükten sonra çocuğu kalan bir baba için “yaşamıyor” denemez.
29. Adalete dayanan yasa, bu göğün direğidir.
30. Gönül kimi severse, göz daima onu görür.
31. Ömrün tamamı üç gün sürer; yarın, dün, bugün.
32. İster şeker, helva; ister arpa, darı yemiş olsun, doyup yatan sabah yine aç kalkar.
33. Tanrı kula iki göz ve iki kulak vermiş; biri ile bu dünyaya bakarsa, biri ile de ahirete bakmalıdır.
34. Çocuklara bilgi ve edep öğret.
35. İnsan gönlü incedir, o bir sırçaya benzer, kaba söz söyleme, kırılır.
36. Boğazdan, hem can hem hastalık girer.
37. Şu üç insana değer ver: gözü pek kişi, bilgin kişi, becerikli kişi.
38. Cömert, gümüş dağıtan değildir; cömert, canını feda ederek insanın hakkını veren kişidir.
39. Akılsız ve bilgisiz kimse kendini yükseltemez.
40. Eğer iyilik ananın ak sütü ile insanın özüne girerse o insan, ölünceye kadar yolunu şaşırılmaz.
41. İyilik yapmakta devam et ey iyi kişi; iyilik kocamaz, onun ömrü ebedidir.
42. Bilginin sözü ipekli kumaşa benzer.
43. Hangi işte acele edilirse, iş uzar ve gecikir. Acele ile yapılan işler pişmanlıkla biter.
44. Hangi iyiyi görmüşsün ki iyiliğinden dolayı pişman olsun.
45. İnatçılık, insan için ağır bir yükür.
46. Bilerek söylenen söz bilgi sayılır, bilgisizin sözü kendi başını yer.
47. Gönlünü ve dilini doğru tut!
48. Bütün iyilikler, bilginin faydasıdır. Bilgi ile göğ e dahi yol bulunur.
49. Daima iyilik yap ki kendin de iyilik bul.
50. Hiçbir işte acele etme, sabırlı ol, kendini tut; sabırlı insanlar arzularına erişirler.
51. Öfke ve gazapla işe yaklaşma; eğer yaklaşırsan, ömrünü heder edersin.
52. Menfaat sandalyeye benzer; başında taşırsan seni küçültür, ayağının altına alırsan seni yükseltir.
53. İnsanların seçkini insanlığa faydalı olandır. Halk nazarında muteber kimse, merhametli olandır.
54. Fenalık cahillikten doğar; hastalıklar, kötülükler hep aynı noksanlıktan ileri gelir. Fakat tedavi

ile hastalara şifa verilebilir; terbiye ile kötüler iyi edilebilir; okumak yoluyla da bilgisizlere bilgi verilmiş olur.

1 Sembolik

İKİNCİ BÖLÜM / Saadet ki Aya Benzer!

Yeni Bir Gün Doğumu

Dümdüme düm de dümdüme düm...

Ülkenin tüm davulları kulakları patlatırcasına çalıyor; tellallar, cihana aydınlık saçan yeni hükümdarlarının tahta geçişini avazları çıktığınca müjdeliyorlardı. Seneler seneleri, aylar ayları kovalamış; ülkeyi mutlu günlere kavuşturacağına inanılan Kün-Togdı adında âlim, hâkim bir hükümdar devletin başına geçmişti.

Gün doğumu kadar genç ve taze bir hükümdardı Kün-Togdı.

İlme önem verir, bilginleri korurdu. Halkına adaletli davranması, halkın gözünde iyi bir yere oturmasını sağlamıştı.

Halk kendisine değer veren, adaletiyle nam salmış yeni hükümdarın tahta çıkışına sevinedursun, Kün-Togdı açısından işler oldukça karmaşık bir hâl almaya başlamıştı. Ne kendisine devlet işlerinde yardımcı olacak birisi ne de bir danışma heyeti vardı. Kün-Togdı, veziri veya danışmanı olmadığı için ülke yönetimiyle alakalı bütün işleri kendi yürütmek zorunda kalıyordu. İlim, irfan sahibi olduğu için memleketi iyi yönetiyordu yine de. Hatta ülke yönetimindeki namı gün geçtikçe dünyaya yayılıyordu. Kün-Togdı'nın adaletli yönetiminden memnun olan komşu halklar da onun ülkesine sık sık seyahatler düzenleyip, sağlanan huzur ortamdan faydalanıyorlardı.

Gurbete Ay Doldu

Kün-Togdı ülkesini zor da olsa yönetedursun, Ay-Toldı adında genç, akıllı, bilgin bir adam da beyin ününü iştmişti. Beyin zor durumda olduğunu ve ona yardım edebileceğini düşündü Ay-Toldı. Bu amaçla yerinden yurdundan ayrılıp hükümdarın bulunduğu başkente doğru yola koyuldu.

Ay-Toldı yoluna devam ededursun biz burada devlet hizmetinde bulunacak bir kimsenin taşınması gereken özellikleri kısaca anlatalım:

Kim devlet hizmetine girmek isterse, iki şeyin onda bulunması gereklidir: Birisi sağlam vücut, diğeri memlekette geçen altın. Ondan sonra devlet hizmetini bilmek gerekir. Ay-Toldı, bu saydıklarımızın hepsine sahipti.

Ay-Toldı uzun bir yolculuk sonrası hükümdarın şehrine varmıştı. Yabancı bir şehirde, gurbette bulunmanın hüznüyle sıla hasreti çekiyordu. İçinde gurbet acısı, aklında hükümdara nasıl ulaşacağı düşüncesiyle ıssız bir köşeye oturmuşken orta yaşlarda bir adam yaklaştı yanına. Adam onun üzgün hâline dayanamamış, belki bir yardımım dokunur düşüncesiyle gelmişti. Bu adamın ismi Küsemiş idi. Küsemiş, orta yaşlarda, maddi durumu hiç de kötüymüş gibi durmayan, kısa boylu bir adamdı.

Küsemiş ve Ay-Toldı birbirlerini tanımak için başladıkları sohbete uzun süre devam ettiler. Bir gün içinde birbirlerine neredeyse tüm hayat hikâyelerini anlattılar, sıcak bir dostluğun ilk tohumlarını attılar.

Ay-Toldı, iyi bir kişiyi kendine arkadaş edindi

Bu iyi kişinin adı Küsemış idi

Ama Küsemış, bir sokak köşesinde rastladığı bu gizemli adamın yüzündeki hüznün nedenini merak ediyordu. Aniden soruverdi Ay-Toldı'ya:

“Ay-Toldı, sabahtan beri seninle sohbet ediyoruz. Ama dikkat ettim, yüzün hiç gülmedi. Seni böyle hüzünlendiren nedir ki hiç gülmezsın?”

“Küsemış, sen bana bu zor günümde destek oldun, benimle sohbet ettin, bana ne güzel bir arkadaş oldun. Ama kendi dertlerimle seni de hüzünlendirmek istemem.”

“Sevgili Ay-Toldı, sen de söyledin, biz artık dostuz. Dostlar dertlerini paylaşırlar ki sıkıntıları azalsın.”

“Peki Küsemış, sana derdimi söyleyeceğim. Sevgili Küsemış, duydum ki bu ülkenin adaletiyle, iyilikseverliğiyle, ilmiyle ve ahlakıyla nam salmış bir hükümdarı varmış. O hükümdar sahip olduğu ilmiyle, ahlakıyla ülkeyi güzel bir şekilde yönetse de artık çok yorulmuş ve kendisine devlet işlerinde yardım edecek birisini ararmış. İşte sevgili Küsemış, ben belki hükümdarımıza bir yardımım dokunur diye yerimi yurdumu terk edip gurbete geldim. Ama ne bir tanıdığım vardır bu şehirde ne de bir dostum. Hükümdar nerede oturur, ona nasıl ulaşabilirim, onunla nasıl konuşabilirim, bunların hiçbirisini bilmem.”

“Sevgili Ay-Toldı, bizim ülkemizde hükümdarla konuşmak, onun huzuruna çıkmak diğer memleketlerdeki gibi çok zor, hatta imkânsız değil. Bizim hükümdarımız, halkına çok değer veren bir hükümdardır. Hiç üzülme, seninle de konuşmayı kabul edecektir. Yalnız bunu daha önceden ona iletmek gerekir. Çünkü sen de bilirsin ki hükümdarlar çok yoğun insanlardır, hükümdar sarayı her gün yurt içinden ve dışından gelen misafirlerle dolup taşmaktadır.”

“Peki konuşma isteğimizi hükümdara nasıl ileteceğiz?”

“Sarayın hacibi, yani katibi benim tanıdığım bir zat. Onunla konuşursam, o senin isteğini hükümdarımıza iletecektir. Yani biraz sabırlı olursan hükümdarımızla görüşebilirsin.”

Aradan birkaç gün geçmişti ki Küsemış, Ay-Toldı'nın isteğini sarayın hacibine anlattı. Artık Ay-Toldı hükümdarla görüşebilirdi.

Ay ve Güneş Birlikte

O gün Ay-Toldı ve arkadaşı Küsemış, birlikte saraya gittiler. Önce Küsemış'in tanıdığı olan saray kâtibi, onları huzura çıkartıp hükümdara tanıttı. Sonra kendisi hükümdarın huzurundan ayrıldı.

Bir süre sonra Küsemış'in de hükümdarın huzurundan ayrılmasıyla hükümdar ve Ay-Toldı baş başa kaldılar. Hükümdarın kalbi kendi hâlindeki bu sınımsız gurbet insanına bir anda ısınıvermişti. Ay-Toldı'nın konuşması, duruşu hükümdarı derinden etkilemişti. İlk bakışta çekingen biriymiş gibi duran Ay-Toldı, kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplarla bir dolunay gibi parlıyordu. Uzun uzun konuştular hükümdarla Ay-Toldı. Hükümdar ona sorular sordu, Ay-Toldı cevapladı.

Hükümdar, Ay-Toldı'yı ve sorduğu sorulara verdiği cevapları çok beğenmişti. Yönetim işlerinde kendine yardım edecek veziri sonunda bulduğuna inanıyordu. Böylece bu saadetli günde hayatına ay gibi doğan bu bilge kişiyi vezirliğe atadı.

Ay-Toldı hâlâ şaşkındı. Daha birkaç gün önce geldiği bu yabancı şehirde, gurbet acısını kalbinin

derinliklerine atmıştı. Çektiği zahmetin, gösterdiği sabrın ve gayretin mükâfatını almıştı sonunda.

Ay-Toldı ile hükümdar arasındaki sohbetler gün geçtikçe uzamaktaydı. Ay-Toldı, hükümdara devlet yönetiminde yardım etmenin yanında buraya bir hizmetkâr olarak geldiğini; hizmet etmenin büyük bir erdem olduğunu; kendisinin saadeti temsil ettiğini; saadete erişmek için çoğu kez sabretmek, kızmamak, göz yummak gerektiğini de hatırlatıyordu sık sık. Ay-Toldı kendisini saadete benzetiyordu. Sohbetlerinde her zaman saadetin, yani mutluluğun aya benzediğini, daima büyüyüp küçüldüğünü, talihe ve zenginliğe inanmanın ve güvenmenin doğru olmadığını anlatıyordu insanlara ve hükümdara.

Ay-Toldı ile hükümdar, bir sohbet esnasında kendilerini hararetli bir tartışmanın içinde buluvermişlerdi. Bu tartışmada Ay-Toldı, saadetin gelip geçici olduğundan bahsediyor, onun aldattıcılığından sakınmak gerektiğini söylüyordu. Ama hükümdar onun gibi düşünmüyordu. O, kendisinin hükümdar olduğunu ve saadeti hiçbir zaman kaybetmeyeceğini düşünüyordu.

Uzayıp giden bu tartışma iyice kızışmaya başlamıştı ki Ay-Toldı, saadetin geçici olduğunu hükümdara somut bir şekilde anlatmak istedi. Cebinden ufak bir top çıkarıp üzerine oturdu. Kendisinin temsil ettiği saadetin aslında bir topa benzediğini, saadetin de top gibi oynak olduğunu anlattı hükümdara.

Hükümdar pek ikna olmuşa benzemiyordu. Ay-Toldı bu sefer parmağıyla gökyüzünü gösterdi. Bu sefer ay örneğini verdi hükümdara. Gökteki ay da yerini, şeklini, hacmini devamlı olarak değiştirmektedir. İşte sonsuz zannettiğimiz saadet de böyledir. Saadet; şu ufacık top gibi, gökte duran sürekli hareket halindeki ay gibi oynaktır. Saadet de bunlar gibi güvenilir bir şey değildir aslında.

Bu hararetli tartışma burada bitmişti, ama takip eden günlerde hükümdarla Ay-Toldı uzun uzun konuşmaya devam ettiler. Bu konuşmalardan birinde hükümdar, temsil ettiği adaletin, doğruluk, ödül ve ceza üzerine kurulduğunu anlattı Ay-Toldı'ya. O da Ay-Toldı gibi, temsil ettiği şeyleri simgelerle göstermek için birbirine bağlanmış üç ayaklı ve dengesi tam, gümüş bir taht üzerine oturarak eline büyükçe bir bıçak aldı; soluna acı Hint otu, sağına da şeker koydu. Bıçak, yargıyı; Hint otu, cezayı; şeker de ödülü simgeliyordu. Haksızlık görüp hükümdarın kapısına sığınan, ondan yardım isteyen, adaleti onda bulanlara şeker verilecek; zorba olan, doğruluktan kaçan, yanlış yollara sapanlara acı Hint otu içirilecekti. Bu işte hükümdarın yargı bıçağı, keskin ve amansız olacaktı. Kendi adı olan Kün-Togdı, güneşten alınmıştı. “Güneş, ay gibi küçülmez, parlaklığı değişmez. Etrafını aydınlatır, gezegenlere, yıldızlara aydınlık verir, fakat kendisinden, parlaklığından bir şey kaybetmez. Onun sıcaklığı ile çiçekler açar. Güneşin burcu olan Arslan da güçlü ve ulu gönüllüdür, evren çarkında yeri değişmez. Ayın burcu olan Akrep, insanı sokar, evren çarkında yeri sabit durmaz, oynar” diye bitirdi sözlerini hükümdar.

Hükümdar Ay-Toldı'yla girdiği hararetli, fakat yararlı tartışmalardan çok şey öğrenmişti. Ay-Toldı sadece hükümdara yeni şeyler öğretmekle kalmamış, ülke yönetiminde de hükümdarın yükünü epeyce azaltmıştı. Hükümdar Kün-Togdı, veziri Ay-Toldı'nın konuşmalarını, düşüncelerini, fikirlerini sunuşunu çok beğeniyordu. Ona vezir giysisi ile kılığını tamamlamak üzere mühür, tuğ, davul, kuşak ve zırh verdi.

Mutluluk Yılları Sona Eriyor

Ay-Toldı vezir olalı uzun yıllar geçmişti. Bir yanda hükümdara iyi hizmet edebilmenin, öbür yanda

doğru, düzeyli, erdemli bir yönetimi sürdürebilmenin sıkıntısını çekmişti Ay-Toldı. Yıllar, ondan çok şeyler alıp götürmüştü. Bu büyük şehre geldiği günü daha dün gibi hatırlıyordu. Küsemiş'le tanışması, hükümdarın huzuruna çıkması, hükümdar sarayında geçen saadetli yıllar...

Hemen hepsi daha dün gibi gözlerinin önünden bir film şeridi gibi geçiyordu.

Artık yaşlanmıştı. Yeni şeyler yapmanın, yeni fikirler üretmenin heyecanını duyamıyordu eskisi gibi.

Bir zaman sonra saadetli yılların sonuna geldiğini iyice hissetmeye başlamıştı Ay-Toldı. Bir Dolunay gibi girdiği bu mutluluk yılları artık sona eriyordu. Yaşlılıkla beraber hastalıklar da onun yakasını bırakmıyordu.

Ve acısına dayanılmaz bu hastalıklar, sonunda onu yatağa düşürdü. Ay-Toldı, son günlerini yaşadığının farkındaydı. Kendisi için değil, arkasında bıraktıkları için üzülmüyordu. Devletine, hükümdarına yeterince hizmet edebilmiş miydi, halka ve dostlarına ne kadar faydalı olabilmişti? Bütün bu sorulara cevap vermeye çalışıyordu.

Onun bu durumuna en çok üzülen, yıllardır yanından ayrılmadığı hükümdar Kün-Togdı idi. Kün-Togdı en büyük destekçisinin, ulu danışmanının hastalıklarla boğuşmasına çok üzülmüyordu. Bir yandan Ay-Toldı'nın hastalanıp yatağa düşmesi, bir yandan da devlet işlerinde tek başına kalmak, Kün-Togdı'yı iyice sıkıntıya sokmuştu.

Hükümdarın emriyle değişik diyarlardan çağrılan hekimler, Ay-Toldı'yı tedavi etmeye çalıştılar günlerce ama bütün çabalar sonuçsuz kaldı, vezirin hastalığına bir çare bulamadılar. Durumu ağırlaşınca, Ay-Toldı oğlu Ögdülmiş'i çağırdı. Oğluyla son bir kez konuşmak, ciğerparesine bir baba olarak nasihatte bulunmak istiyordu.

Ey oğul!

Gönlünü, dilini iyi tut, Allah'a ibadet et,

Gevşeme, yarınki işini düzenle

Bütün iyilik ve kötülükleri Allah'ın hükmü bil,

Allah'a inan, ona kul ol.

Ne gibi isteğin, arzun varsa hep ondan iste,

Ondan başka seninle olacak güç yoktur.

Ne olursa olsun Allah'ın emirlerini dinle,

Bugün de yarın da Allah senin mükâfatını verir.

Davranışların doğru olsun, kendini kandırma,

Gönlünü, dilini alçak tut, sözünü abartma.

Dilini gözetle, gözünü gözetle,

Boğazını gözetle, helâl ye, az ye.

Ölümü unutma, uyanık ol,

Kendini unutma, aslını, sonunu düşün.

Sana sözlerimi söyledim, bunların adı vasiyettir,

Unutma bu sözleri, gönlüne yaz.

Oğluna söylediği bu son nasihatlerin ardından son mecaliyle, yıllarca beraber bulunduğu hükümdara

da bir şeyler yazmak istedi. Oğlundan bir kâğıt ve divit istedi. Oğlu masanın üzerinde duran ve babasının ‘baba yadigârı’ dediği eski diviti mürekkebe batırarak Ay-Toldı’nın eline verdi. Ay-Toldı gözyaşlarıyla sulanmış kâğıdı, üzerine bir şeyler yazdıktan sonra katladı. Oğlundan bu kâğıdı hükümdara ulaştırmasını istedi.

Ögdülmiş babasının verdiği kâğıdı alıp hızlı adımlarla hükümdarın sarayına doğru ilerledi. Yolda onu görenler, babasının durumunu soruyorlardı. Halka bu kadar iyilikte bulunmuş, adil ve ahlaklı bir devlet adamının durumu elbette ki herkesi çok ilgilendiriyordu. Zaten o hasta olup yatağa düştüğünden beri hemen her gün pek çok kişi ziyaretine gelmiş, Ay-Toldı’nın evinin önü hiç boş kalmamıştı.

Ögdülmiş, babasının emanetini hükümdara acilen ulaştırmak istediğinden bu sorulara kaçamak cevaplar veriyor, “İyileşecek inşallah” deyip koşmaya devam ediyordu. Hükümdar Kün-Togdı, Ay-Toldı’nın oğlu Ögdülmiş ile gönderdiği mektubu açıp okudu.

Ay-Toldı, yine tanıştıkları o ilk gün gibi Kün-Togdı’nın hayatına bir dolunay edasıyla girmiş ve yaşamını aydınlatacak öğütler vermişti. Hükümdara merhametten ve adaletten ayrılmamasını öğütüyor, öksüz kalacak oğlunu da ona emanet ediyordu.

Kün-Togdı sezmişti; can dostunun kendisine gönderdiği bu mektup, onun son mektubuydu. Ögdülmiş’le beraber Ay-Toldı’nın yanına gitmek istedi. Onunla son kez de olsa konuşmak, can dostunu son yolculuğuna uğurlamak istiyordu. Ögdülmiş’le beraber yola çıktılar. Ögdülmiş ata binelim dediyse de Kün-Togdı bunu reddetti. Yürümek istiyordu.

Hızlı adımlarla yolu bitirdiler. Eve vardıklarında etrafa derin bir hüznün hâkim olduğunu gördüler. Evin çevresi tıklım tıklım doluydu. Herkes yıllarca ülkelerine hizmet etmiş büyük bir insanı kaybetmenin hüznünü yaşıyordu. Ay-Toldı’nın ölümü, Ögdülmiş ve Kün-Togdı’nın yüzlerine sert esen bir rüzgâr gibi çarpmıştı.

Bir yanda Kün-Togdı, yıllarca ülkesine hizmet etmiş, ülke sıkıntıya girdiği zamanlarda hep kendisine destek olmuş en büyük yardımcısını kaybetmenin hüznüyle yıkılmış; diğer yandan Ögdülmiş babasını, en büyük destekçisini kendisine en çok ihtiyaç duyduğu zamanda sonsuz bir âleme göndermenin acısıyla yere yığılıvermişti. Ülkenin üstüne dolunay gibi doğan, karanlık zamanlarda halkı bir kandil gibi aydınlatan saadet güneşi Ay-Toldı artık yoktu.

Ay-Toldı’nın bu dünyadan göç etmesi, sadece bu ülkenin halkında değil, komşu halklarda da derin bir üzüntü meydana getirmişti. Ay-Toldı’nın ülkesinde birkaç gün yas ilan edildi. Bu yasa, bazı komşu ülkeler de katıldı.

Yaslı Bir Oğul

Yas günleri geçmiş, insanlar normal hayatlarına dönmeye başlamışlardı. Ama yas tutmaya devam eden bir kişi vardı halk içinde: Ögdülmiş. Ay Toldı’nın oğlu Ögdülmiş.

Ögdülmiş’in evden dışarı çıkmadığı, babasının ölümünü hâlâ kabullenemediği haberi Kün-Togdı’nın kulağına da gitmişti. Bu duruma çok üzülmüştü. Ama Ögdülmiş’i yanına çağırmak yerine, kendi hâline bırakmanın daha iyi olacağını düşünmüştü.

Aradan birkaç hafta geçmişti, ama Ögdülmiş’in durumu hâlâ aynıydı. Kün-Togdı, artık Ögdülmiş’i saraya çağırıp teselli etme zamanının geldiğini düşünüyordu. Bunun için hemen adamlarından birini Ögdülmiş’in evine gönderdi.

Kün-Togdı'nın gönderdiği adam eve vardığında, Ögdülmiş derin düşünceler içinde pencere kenarına oturmuş, dışarıyı seyretmekteydi. Kapının vurulmasıyla kendine geldi ve misafirinin hükümdar Kün-Togdı'nın adamlarından biri olduğunu anladı. Kün-Togdı'nın gönderdiği adam, hükümdarın kendisini saraya beklediğini söyleyince hazırlanmak için müsaade istedi. Birkaç dakika sonra Ögdülmiş, hükümdarın gönderdiği adamla birlikte sarayın yolunu tutmuştu.

Saraya vardıklarında hükümdarın kendilerini ayakta beklediğini gördüler. Hükümdar aslında uzun zamandır Ögdülmiş'le konuşmak, onun acısını paylaşmak istiyordu. Ögdülmiş'in babası, Kün-Togdı'nın da en yakın dostu, sırdaşı, danışmanıydı. Kün-Togdı ve Ögdülmiş karşılıklı oturdular ve eski günlerden, Ay-Toldı'nın yaşadığı dönemden, hatıralardan bahsetmeye başladılar.

İkisi de geçmişin hatıralarıyla hüzünlenmişlerdi. Kün-Togdı hüzünlü havayı biraz olsun dağıtabilmek için Ögdülmiş'e öğütler vermeye başladı. Sonra da sözünü 'Ben sana babalık edeyim, sen de bana oğul ol' diyerek tamamladı. Kün-Togdı ile yaptığı bu sohbet, Ögdülmiş'e çok iyi gelmişti. İçindeki acı biraz olsun hafifletmişti, şimdi daha huzurluydu.

Kün-Togdı ile Ögdülmiş uzun müddet konuştular. Ögdülmiş zamanın nasıl geçtiğinin farkına bile varamamıştı. Kendisini dinlediği ve öğütler verdiği için hükümdara teşekkür etti. Son olarak da babasının yazdığı mektubu takdim etti. Kün-Togdı, Ay-Toldı'dan vasiyet kalan mektubu okuyunca kendini tutamadı, gözlerinden yaşlar damladı. Bunu gören Ögdülmiş, hiçbir şey söyleyemeden oradan ayrılıp evine gitti.

Aradan birkaç gün geçmişti ki Ögdülmiş, babası Ay-Toldı için 'cenaze yemeği' vermeyi kararlaştırdı. Amacı, insanların babasını iyi şekilde yâd etmelerini sağlamak, hem de fakir fukaraya bir nebze olsun yardım edebilmektir. Yemeğin yanında gümüş ve ipekli kumaş da dağıttı fakir fukaraya, insanları sevindirdi. Bunları yapınca içi huzurla doluyor, babasına karşı son vazifesini yerine getirdiğini düşünüyordu.

Hükümdar Kün-Togdı'nın aklı ise hâlâ danışmanı, can dostu Ay-Toldı'nın vasiyet bıraktığı mektuptaydı. Mektubu tekrar tekrar okuyor, Ay-Toldı'nın kendisine tavsiye ettiklerini iyice anlamaya çalışıyordu. Çünkü Ay-Toldı iyi bir dost, sırdaş olmanın yanı sıra aynı zamanda iyi bir devlet adamıydı da. Yıllarca bu ülkeyi beraber yönetmiş, ülkenin kalkınmasını, büyümesini birlikte başarmışlardı. Ve bunda şüphesiz en büyük pay Ay-Toldı'nındı.

Mektup, Kün-Togdı'ya yeni ufuklar açmıştı. Mektuptaki tavsiyelere harfiyen uydu. Yurdu için, halkı için doğru kanunlar yaptı, her işi düzene soktu, halkını zenginleştirdi, halkı da bu yaptıklarından memnun olup ona duada bulundu.

Hükümdar Kün-Togdı, devletini düzene sokmuştu sokmasına ama hâlâ eski vezirini arıyordu, onun vefatıyla yine tek başına kalmıştı devlet yönetiminde. Bir gün odasında kitap okurken aklına eski vezirinin oğlu Ögdülmiş geldi. Son konuşmalarının ardından epey zaman geçmişti. Sabah olunca ilk iş olarak Ögdülmiş'i saraya çağırttı.

Ögdülmiş hemen gelip hükümdar Kün-Togdı'nın huzuruna çıktı. Ögdülmiş hâlâ üzgündü ama saraya ilk girdiğindeki hüzünlü hâli dağılmıştı. Kün-Togdı çeşit çeşit sorular sormaya başladı, Ögdülmiş'in bilgisini ölçmeye çalışıyordu. Ögdülmiş tüm sorulara uygun cevaplar verdi. Kün-Togdı da onun bu cevapları karşısında çok sevindi ve bu genci hizmetine almaya karar verdi. Artık babasının yerine oğlu danışmanlık görevini yapacak, devlet işlerinde hükümdar Kün-Togdı'ya yardım edecekti. Kün-Togdı daha toy olan bu genci yetiştirmeye, ona devlet işlerinin inceliklerini öğretmeye kararlıydı. Onun iyi yetişmesi için elinden geleni yapıyordu.

Sohbetlerden birinde Kün-Togdı, Ögdülmiş'e iyi ve kötü şeylerin neler olduğunu sordu. Ögdülmiş, Kün-Togdı'nın sorusunu çok beğenerek şöyle cevapladı:

“Efendim iyi şeyler İyilik, Utanç ve Doğruluk'tur; kötü şeylerse İnat, Yalan ve Cimrilik'tir.”

Kün-Togdı Ögdülmiş'in verdiği bu cevaptan çok memnun olmuştu. Bir an, sanki karşısında Ay-Toldı varmış gibi gelmişti. Hemen hatıraların ışığından sıyrılıp Ögdülmiş'e başka sorular sormaya devam etti:

“İnsan anasından bilgin olarak mı doğar, yoksa yaşı ilerledikçe mi bilgilenir?”

Ögdülmiş:

“İnsan bilgisiz doğar ve yaşadıkça çeşitli bilgileri öğrenir, dedi. Çalışmakla elde edilemeyecek şey, akıldır; Allah onu insanın hamuruna katar. İnsan, bunun dışında tüm erdemleri öğrenir ve böylece bilgisini arttırır.”

Yeniden Mutluluk Günleri

O günden sonra Kün-Togdı, Ögdülmiş'i kendisine daha da yakın kıldı. Ona çok güvendi ve bütün işleri onun eline verdi. Artık Kün-Togdı'nın yetiştiğine iyice inanmıştı. Ün, mühür, at, koşun ve hilat vererek vezir yaptı onu.

Ögdülmiş, Kün-Togdı'nın kendisini bu göreve getirmesinden büyük mutluluk duydu. Görevini layıkıyla yerine getirmek istiyordu. Yıllarca babasından çok şey öğrenmişti. Şimdi bu öğrendiklerini uygulama zamanı gelmişti. Öncelikli olarak babası gibi doğru kanunlar çıkarmalıydı. Yurdun düzenini, yönetimini sağlamlaştırmalı; halkın yöneticilere karşı güvenini arttırmalıydı. Böylece hükümdarın güvenini daha çok kazanacak ve onun işlerini de rahatlatmış olacaktı.

Düşündüklerinin hemen hepsini kısa bir süre içerisinde gerçekleştirdi. Ülke eskisinden de müreffehti şimdi. Yeni yasalar çıkarılmış, huzur ve barış sağlanmış, yurt düzeni sağlamlaştırılmış, komşu ülkelerle olan ilişkiler iyileşmişti. Bu arada yapılan tüm bu işler halkın memnuniyetini arttırmış, halk yöneticilerine dua eder olmuştu.

Bir gün Kün-Togdı, veziri Ögdülmiş'e ilginç bir soru sordu: Ögdülmiş neyi temsil ediyordu ve temsil ettiği bu anlayış ne anlama geliyordu? Vezir Ögdülmiş temsil ettiği anlayışı şöyle açıkladı hükümdara:

“Anlayış bir meşaledir, kör olan için bir gözdür; ölü vücut için can, dilsiz için de sözdür. Anlayışın belirtileri ise şunlardır: Akıllı adam doğrudur, yumuşak huyludur, çok sabırlı ve dengelidir.”

Hükümdar, vezirinin altın değerindeki bu sözlerinden çok etkilenmişti. Onun artık yetiştiğini, devlet işlerindeki becerisi kadar verdiği cevaplardan da anlayabiliyordu.

Bir başka gün yine hükümdarla Ögdülmiş sohbete dalmışlardı. Sohbet esnasında hükümdarına aklına bir soru gelmişti, hiç beklemeden sordu:

“Gönül kıvancı nedir, göz kıvancı nedir?”

Ögdülmiş her zamanki ağırbaşlılığıyla bu soruyu da cevaplandırdı:

“Göz için sevdiği bir yüzü görmek kıvançtır, mutluluktur; gönül için ise arzusuna, isteğine kavuşmak bir kıvanç, bir mutluluktur.”

Bu cevaptan da memnun olan hükümdar Kün-Togdı sormaya devam etti:

“Sevgilinin belirtisi nedir?”

Ögdülmiş bu soruyu da şöyle cevaplandırdı:

“Göz için bakarken her şey örtülü, gizli olabilir; fakat gönül için örtü yoktur. Seven insan yüzünden bellidir.”

Hükümdar ile Ögdülmiş bir süre bilgi ve gönül hakkında konuştuktan sonra devlet ve saray örgütünü ele alarak hükümdardan vezire, vezirden ordu komutanına, ulu mabeyinciden yalavaça, saray yazmanından, aşçıbaşına bütün yönetici ve görevlilerin durumundan, onlardan bulunması gereken özelliklerden bahsettiler ve saray görevlileri örgütünün tablosunu çıkardılar.

Devlet ki Hizmet İster

Ögdülmiş, hükümdar Kün-Togdı’ya devlet hizmetinde bulunacak görevlilerin ne gibi özellikler taşıması gerektiğini, huylarının nasıl olması gerektiğini tek tek anlattı.

Hükümdar: Hükümdar hükümdar olarak doğar, görerek öğrenir. Allah kime hükümdarlık, beylik verirse, ona işine orantılı akıl ve gönül zenginliği de verir. Hükümdar; cesur, kahraman, güçlü ve yürekli olmalıdır. Ayrıca bilgili, akıllı, cömert, iyi huylu, gözü tok ve gönlü zengin olmalıdır.

Halkı için elinden geleni yapmalı, adaletli yönetmelidir. Günahtan sakınma ve temizlik, onun en başta gelen özelliklerinden olmalıdır. Hayâ sahibi, yumuşak huylu ve asil tabiatlı olmalı; şu dört şeyden kaçınmalıdır bir hükümdar: acelecilik, cimrilik, öfke, inat. Doğru kanunlar çıkarmalı; kısacası, bir hükümdarın erdemleri, iyi huyları herkesten üstün olmalıdır.

Vezir: Vezir, yani hükümdarın yardımcısı, hükümdarın eli demektir. Vezir iyi ve becerikli olursa hükümdar rahat eder ve devletin temeli sağlamlaşır. Vezir, halk arasında yükselmiş, akıllı gönlü bir, işine candan bağlı bir kişi olmalıdır. Akıllı çok, bilgisi deniz gibi derin ve geniş olmalıdır. Soylu bir aileden gelmeli ve dürüst davranmalıdır. Doğru ve emin olmalı, yasaları iyi bilmeli ve uygulamasında çok titiz davranmalı, hükümdarın yüzünü güldürmelidir.

Takva sahibi olmalı; yani günah işlemekten kaçınmalıdır. Hesap bilir, zeki ve bilgili olmalı; elini halk üzerine sevgi ile uzatmalıdır. Tokgözlü, namuslu, nazik, merhametli, uyanık ve eli açık olmalı, işe yarayanı yaramayandan ayırt edebilmelidir.

Hesaptan anlamalı, yazı bilmeli, dingin davranışlı ve olgun olmalıdır. Emanete karşı titiz, erdem sahibi olmalı, kendi seviyesinde ve denginde arkadaş seçmelidir. Vezir hükümdarın, beyin danışmanıdır. Vezir iyi olursa, hem hükümdarın işi eksiksiz yerine gelir hem de memleket düzene girer, böylece halk da mutlu ve huzurlu bir hayat sürer.

Ordu Komutanı: Bu işe çok çevik, sert, tecrübeli, tam ve pek yürekli bir adam lazımdır. Ordu komutanı cömert ve cesur olmalıdır. Kendi zenginliği peşinde koşmamalı, iyi tabiatlı ve alçak gönüllü olmalıdır. Mağrur adam ihmalkârlık eder. İhmalkâr, ya bozulur, ya vakitsiz ölür. Ordu komutanı tedbirli, uyanık, soğukkanlı, temkinli, aynı zamanda da eli açık biri olmalıdır.

Etrafına seçkin kimseler toplamalı, malı mülkü ikinci plana atıp cenk etmeye önem vermelidir. Asker çehreli olmalı ama halka karşı alçak gönüllü davranmalı ve kötü dil kullanmamalıdır. Vezirle ordu komutanı yurdun düzenini ellerinde tutarlar; birisi kalemle, diğeri silahla.

İyi bir komutan siyaseti de iyi bilmelidir. Keçi gibi inatçı, kurt gibi kuvvetli, kırmızı tilki gibi uyanık, aslan gibi hamiyetli, saksağandan daha ihtiyatlı olmalı; gözünü kaya kuzgunu gibi uzaklara

dikmeli; baykuş gibi geceleri uykusuz geçirmelidir. Tuzu, ekmeği, yemeği bol; atı, elbisesi, silahı da buna denk olmalıdır. Doğru sözlü olmalıdır.

Memleketi alan kılıç ile almıştır; tutansa kalem ile tutar. Komutan kendi başını yememesi için, her duyduğu şeyi açıklamamalı, görmemesi gereken uygunsuz şeylere göz yummayı bilmeli, kendisine hâkim olup doğrulukla yaşamalıdır.

Ulu Mabeyinci (baş danışman): Baş danışman, güvenilir, doğru ve dürüst bir kişi olmalıdır. Soyu temiz, gözü tok, anlayışlı, derin bilgili, ince davranışlı, uyanık, üstüne başına dikkat eden, gönül sahibi, dili yumuşak, güler yüzlü, alçak gönüllü, kulağı delik, sabırlı, erdemli ve kalem sahibi olmalıdır. Kısacası kendisinde şu on özelliği (erdem) bulundurmalıdır:

Keskin göz, delik kulak, geniş gönül, yakışıklı yüz, sevimli görünüş, orta boy, doğru dil, anlayış, akıl, bilgi.

Yasa ve töreleri uygulamayı bilmeli; devlet erkânına, gelen giden elçilere, bunların rehberlerine, fakir fukaranın isteklerine dikkat etmelidir. Haksızlıkların önüne geçmeli, toplumun huzurunu bozan kişilerle mücadele etmelidir. Her işte çok ihtiyatlı davranmalı, yalan söylememeli, kötü huylar taşımamalı, sır tutmayı bilmeli ve kendisine hâkim olmalıdır.

Ayrıca hükümdarına, beyine karşı saygı beslemeli, onunla konuşmalarında edepli olmalıdır. Ulu mabeyinci, vezirin yardımcısı sayılır.

Elçi: Yabancı memleketlere ülkeyi, beyi temsil etmek için gönderilecek elçi öncelikle seçkin, anlayışlı, bilgili, serinkanlı, terbiyeli, görgülü, ince davranışlı, konuşmada maharetli, güvenilir, doğru, dürüst, devletine ve beyine yürekten bağlı, ince düşünüşlü olmalıdır. Çok kitap okumuş, kafası bilgiyle dolu, söz söylemeyi bilen, söyleyeceklerini ölçüp biçmeden söylemeyen, şiirden anlayan, hatta kendisi de şair biri olmalıdır.

Astronomiden, hekimlikten, rüya yorumundan, söz yorumundan, hesap işlerinden ve geometriden de anlamalıdır. Usta bir satranç oyuncusu, ciritçi, okçu, kuşçu ve avcı da olmalı; kısacası her alanda geniş bilgi sahibi olarak tanınmış ve sivrilmiş biri olmalıdır.

Böyle bir adam hem devletin hem de beyin yüzünü aydınlatır, değerini yükseltir; bunun tam tersi olursa devletin de, beyin de dış memleketler nezdindeki değeri düşer. Elçi bunların yanında sır saklamayı bilmeli, içki içmekten, sarhoşluk veren şeylerden kaçınmalıdır. Çünkü “şarap karına girerse, sözü dışarı çıkarır, bu dışarı çıkan söz de kendisini yakar.” Elçi yakışıklı, boyu posu yerinde, bileği güçlü, konuşkan, fakat sır saklama konusunda ağzı sıkı olan kişidir.

Hazinedar: Altın ve gümüş cana ilaç olduğu için hazinedarın doğru, dürüst ve güvenilir bir kişi olması gerekir. Altın gümüş gördüğü zaman yüreği yumuşayıp ahlakı bozulmamalıdır; çok mal görmüş, gözü doymuş ve Allah’tan korkar biri olmalıdır. Helalle haramı birbirinden ayırmayı bilmelidir. İşine gönlü ile bağlı, uyanık, ihtiyatlı ve anlayışlı bir kişi olmalıdır.

İçki içmemelidir, çünkü içki içen insan malı şuna buna dağıtır. Oysa hazinedarın tutumlu olması gerekir, beyini ve devletini zengin etmeli, daima uyanık olmalı, malı hesaplı tutmalıdır. Akıl ve zekâ, hazinedar için vazgeçilmez iki özelliktir. Çünkü hesap akılla yapılır. Hazinedarın aynı zamanda iyi bir sayman ve hesapları iyi tutan bir kişi de olması gerekir. Yılını, ayını, gününü bilmeli; hesapları bunlara göre deftere geçirmeli, her şeyi kayıt altında tutmalıdır.

Hazinedar yalnız hesap değil, derin hesapların üstesinden kalkmak için hendese* de bilmelidir. Gözünü iyi gözetmeli, dilini iyi tutmalıdır. Her şeyin değerini bilmeli, alışveriş yapmaktan anlamalı, savsaklamaktan ve israftan kaçınmalı, bir alacaklıya para verilmesi istendiğinde hiç geciktirmeden

alacaklının parasını ödemelidir.

Ögdülmiş hükümdara saray görevlilerinin özelliklerini, onlarda bulunması gereken erdemleri uzun uzun anlattı. Üzerinde konuşulması gereken bir başka önemli konu da bu görevlilerin beyler üzerindeki haklarıydı.

Ögdülmiş, Kün-Togdı'ya sordu: “Kullar üzerinde hükümdarın hakkı var da, hükümdar üzerinde kulların hakkı yok mu?”

Hükümdar bu soru karşısında önce bir şey diyemedi. Bu konuyu daha önce hiç düşünmemişti. Ögdülmiş'e dönerek bu hakların neler olduğunu sordu. Bunun üzerine Ögdülmiş bu hakları hükümdara birer birer saydı:

“Bey, görevliyi vazifelendirmeden önce ona giyecek vermeli, görevlinin yiyecek ve içeceğini hazırlamalıdır.

Görevliler canla başla hükümdarı korumaya çalıştıkları için hükümdar onların haklarını ödemeli, kendilerine iyi muamele etmeli, sevecen davranmalıdır. Hükümdardan iyi muamele gören görevli her kim olursa olsun işini en iyi şekilde yapmaya gayret eder ve şevklenir, hükümdar onun beklediğini vermezse aradaki sevgi kaybolur.

Hükümdar, görevliye işe yaradığı oranda bağışta bulunmalı, hizmeti oranında hakkını vermelidir.

Faydalı insan, oğuldan daha yakın olduğu için, bey ona merhamet göstermeli, iyilikle muamele etmelidir.

Asker, hükümdarın kanat tüyü olduğu için, askerlere iyi bakmak gerekir. Yurdu ayakta tutan, som altın ile kılıçtır; ordu daima memnun edilmelidir.

Genel olarak da halktan ve ordudan aldığı yardıma karşılık olarak hükümdarın daima cömert olması gerekir. Dünyanın her yerinde cimri yerilir, cömert ise övülür.”

Bu tartışma ve konuşmalardan sonra hükümdar anlayış sahibi vezirinin açtığı yoldan yürüyerek gönlünü doğrulttu, iyi ve faydalı kanunlar çıkardı, yurdunu kalkındırdı, kurt ile kuzu eşit oldu.

Zaman geçmiş, ülke büyümüş ve devlet işleri artmıştı. Hükümdar Kün-Togdı artık yaşlandığını hissediyor, devlet işlerinin bütün yükünün vezir Ögdülmiş'e kaldığına üzülüyordu.

Biraz düşününce, devlet işlerini yoluna koymak için Ögdülmiş'e bir yardımcı bulmak gereğini duydu ve veziri Ögdülmiş'e akrabaları arasında böyle birinin bulunup bulunmadığını sordu. Ögdülmiş, böyle bir kimsenin bulunduğunu, adının da Odgurmuş olduğunu söyleyip ondan bahsetti biraz:

“Odgurmuş çok akıllıdır, fakat zahittir, yani kendisini ibadete vermiştir, dağa çıkarak inzivaya çekilmiştir.”

Hükümdar, Ögdülmiş'in anlattıklarından yola çıkarak Odgurmuş'a bir mektup yazıp göndermeye karar verdi.

*Baba öğüdünü sen sıkı tut, sıkı,
Kutlu olur günün, verir (sana) her zaman tat.*

*Atanı, ananı sevindir, onlara hizmet et,
Karşılık verir hizmetin, on binlerce fayda*

*Bilgisize devlet, saadet gelirse,
Bütün halk bozulur, yurt için de yıkım olur.*

*Bilgi ayırdı insanı hayvandan,
Bilgiden daha büyük başka ne var?*

*Yazıp koymasalardı bilgeler, hâkimler,
Bizden öncekilerden kim söz edebilirdi?*

Dağdaki Yalnız Adam: Odgurmuş

Kün-Togdı, Odgurmuş’a mektup yazmak istiyordu. Bu amaçla divit ve kâğıt istedi adamlarından, sonra hemen koyuldu yazmaya. Sözüne Allah’ın adıyla başladı. Sonra Odgurmuş’ın erdemlerini, zekâsını, anlayışlı olduğunu işittiğini ve buna çok sevindiğini belirtti mektubunda. Ve şöyle devam etti sözlerine:

“Sana Ögdülmiş’i gönderiyorum, onunla birlikte bana gel. İbadet etmek için tek başına dağlara çıkmışsın, ancak işittiğime göre bu ibadet uzun sürmüş. Gel burada yaşa, akraba akrabadan faydalansın. Bilgi edin. Bilgisizce yapılan ibadetten fayda gelmez. İki türlü insan vardır ki bunlar itibar görür: Biri öğreten, diğeri öğrenen. Üçüncü tür kişiden ise sakın. Bilgilerin uyuması, bilgisizin ibadetinden daha hayırlıdır. Köy ve şehir içinde de yapılacak çok güzel şeyler vardır. Gel, halka faydalı ol. Yetim, dul, güçsüz, kör, kötürüm, topallara yardım etmek; fakirlere maddi destekte bulunmak da bir tür ibadettir. Başkalarına faydan dokunsun, gel! Farz namazlarını da cemaatle kıl! Gel, halktan uzak olma!”

Kün-Togdı, mektubunu bitirip veziri Ögdülmiş’e teslim etti. Sabah oldu, Ögdülmiş uykudan uyandı, hazırlığını yapıp atına atladı. Dağlara doğru yola çıktı. Odgurmuş’ın kaldığı yere varıp kapısını çaldı. Odgurmuş içeride ibadetle meşguldü. İbadetine ara verip kapıyı açtı. Ögdülmiş’i görünce onu kucakladı, evinin içine davet etti. Aralarında hoş bir sohbet başladı.

Akrabalarının durumlarını sordu Odgurmuş. Ardından da niçin dağa çıkıp kendisiyle görüşmek istediğini merak ettiğini söyledi. Vezir Ögdülmiş, kendisini çok özlediğini, artık onun dağlarda, dünyadan uzak, her şeyden habersiz yaşamasını istemediğini; kendisiyle beraber şehre gelmesini arzu ettiğini anlattı. Bu sözlerden sonra aralarında tartışma başladı:

Vezir ki İşi İknadır!

Ögdülmiş: İnsan kendi isteğiyle yolları aşarsa sıkıntı çekmez. Niçin sen kendine sıkıntı veriyorsun?

Odgurmuş: Dinimin esenliğini, kendimin kurtuluşunu bu yolda gördüğüm için bu sıkıntıya katlanıyorum. Dünya işleri ile uğraşan kişi ibadetleri ve ahiret ile ilgili işleri yerine getiremez.

Ögdülmiş: İnsan adını yaşatmak için başkalarına faydalı olmalıdır. Öldükten sonra bile adı iyilikle anılmalıdır insanın. Bunun için de bir insan çoluk çocuk sahibi olmalı, onları yetiştirip adının onlarla yaşaması için gayret etmelidir. Öldükten sonra arkada evlat bırakan bir baba için ‘yaşamıyor’ denemez.

Odgurmuş: Eğer çoluk çocuk hayırlı ve iyi huylu olursa senin dediğin doğrudur. Ama çoluk çocuk bir de hayırsız çıkarsa, o zaman dünya sana zindan olur. Daha büyük sıkıntılar çeker, devamlı kendini suçlarsın.

Ögdülmiş: Unutma, sana sıkıntı çektirenlere bile vefalı davranmayı bilmelisin. Can yakıcı kimseleri affetmelisin. Asıl din yolu budur. Dağdan in ve şehre bizim yanımıza dön artık. Tek başına burada yaşamaktan nasıl bir fayda umuyorsun? Ne buluyorsun ki burada o bulduğundan vazgeçemiyorsun?

Odgurmuş: Peki, senin isteğin nedir? Ne yapmamı istiyorsun benden?

Ögdülmiş: Hükümdar seni istiyor, senin yardımını istiyor. Elçi olarak da beni gönderdi. (Yanında getirdiği mektubu ona uzatır)

Odgurmuş: (Mektubu alıp okuduktan sonra bir müddet düşünür) Bana bir akıl öğret ey Ögdülmiş! Şimdi ben ne yapmalıyım?

Ögdülmiş: Ey Odgurmuş, hükümdar, hakkı hukuku gözeten bir beydir. Böyle bir insanla beraber olan mutlu olur. Doğruluğa dayanan yasa, yeryüzünün direğidir. Gönül kimi severse, göz daima onu görür, göz nereye bakarsa orada o uçar. Bey seni görmek istiyor, ‘gidelim’ demekten başka sözüm yok. Bana danıştın, ben de fikrimi söylüyorum. Ben kendi faydamı düşünmüyorum burada, halkı düşünüyorum. Kalk, şehre inelim, insanların arasına katılalım, onlar gibi yaşa. Müslümanlara, millette, insanlara faydalı ol, onların işini gör, Cennet’te yerin olur.

Odgurmuş: Bu dünya kendisini sana çok sevdirmiş kardeşim. Onun için ayıplar sana erdem gibi görünmüş. Bu dünyaya çok bağlanırsan ibadetten uzaklaşıp, kötü bir yola girersin. Alçak gönüllülük ancak fakir kalınarak, dünyaya fazla bağlanmayarak sağlanabilir. Dünyaya çıplak gelen insan, dünyadan yine çıplak gidecektir. Dünya malının üç niteliği vardır: Ya helaldir, ya haram ya da şüpheli.

Bu dünya misafirhanesinde çok fazla bir şey aranmaz. Yaşamın tamamı topu topu üç gün sürer: Dün, bugün ve yarın. Dün binbir türlü yiyeceği de yesen, bugün aç olarak kalkarsın yatağından. Geçmişle gelecek arasını bir düşün, yaşarken sesini bu kadar yükseltme. Yani kısacası bu dünya için çalışmaya değmez.

Ögdülmiş: Sevgili Odgurmuş, böyle düşünme. Allah çalışan kuluna daima yardım eder, onu korur. İlla ki dağa çıkmak gerekmez. Herkes işi gücü bırakıp dağa çıksa idi dünya düzeni bozulurdu. Ahiret dağda değil, insanlar arasında yaşayarak da kazanılır. Allah kullarına iki kulak ve iki göz vermiştir: İnsan biri ile dünyaya bakarsa, öbürü ile ahirete bakar. İki de el vermiştir. Kişi birini dünya, öbürünü ahiret için kullanmalıdır. İki dünyayı da Allah yarattı; birini bulunca koş, öbürünü de ara. Allah insandan bu verdiklerini iyi kullanmasını da beklemektedir. Bu dağ başında bunları nasıl iyi kullanacaksın? Yalnız ibadete güvenip yola çıkma.

Odgurmuş: (Bir süre düşündükten sonra) Gönülüm şehre inmekten yana meyil göstermedi. İnsana kulluk etmektense burada kalıp Allah’a ibadet etmeyi tercih ederim. Sen şimdi şehre geri dön. Ben seni gerektiğinde arar bulurum.

Ögdülmiş : Ben seni zorlamam sevgili Odgurmuş. Ama bunu hükümdara da yazılı olarak bildirmelisin. Beni utandırma.

Odgurmuş: (Divit ve kâğıt alarak hükümdara mektup yazar. Allah’ın adıyla başlar mektubuna. Allah’ın övgüsüyle devam eder sonra da) Bana gönderdiğiniz mektubu okudum. Güzel öğütler vermişsiniz. Fakat ben sizin öğüdünüze uyarak şehre geri dönersem, mektubunuzda saydığınız iyiliklerin ardından kötülükler gelecek. Ve ben, sizin istediğiniz görev ve hizmetleri bilmiyorum. Bu konuda yeterince bilgim yok, bilgiden yoksun olan da böyle işlerde görev alamaz. Sonra, dünya işleriyle devamlı uğraşmak beni üzecek. Elimde bulunan yiyecek ve giyecekler bana yeter. Beni

yaratan Allah, beni korur ve aç bırakmaz. Mademki yanınıza dönmemi istersiniz, o zaman ben de size şunu söyleyeyim:

Ben sizden ölümsüz bir yaşam isterim. İhtiyarlığı olmayan bir gençlik isterim; daima diri ve sağ olmak isterim; bitmez tükenmez bir zenginlik isterim. Bu dört istediğimi sağlayacak gücünüz var mı? En iyisi beyim, siz beni bağışlayın. Ben size buradan dua edeyim. Benim size ve halkınıza bir faydam olmaz. Beni kendi halime bırakınız. (Mektubu tamamlayıp katlar, sonra da Ögdülmiş’e verir ve der ki) Şimdi beni yalnız bırak, bu mektubu da hükümdarına ulaştır. Anlattıklarımı da buna ekersin.

Ögdülmiş: Söylediğin sözlerin tümünü işittim. Şimdi bana izin ver, söylediğin sözleri ve bu mektubu hürmetli hükümdarıma götüreyim. Fakat şunu bil ki o hükümdar, beni tekrar buraya gönderecektir. Sen onun yanına gelmedikçe o rahat etmez.

Odgurmuş: Kardeşim böyle deme, bu şekilde konuşma! Ben oraya gidemem. Zahmet edip tekrar buraya gelme. Böyle davranarak beni üzme.

Ögdülmiş: Sana söyleyecek başka bir sözüm yoktur. Artık geri dönme vakti gelmiştir.

Ögdülmiş Geri Dönüyor

Odgurmuş kardeşini uğurladı. Ögdülmiş ise atına binip şehre geri döndü. O akşam evine varıp dinlendi.

*Güneş yere doğru eğildi, yüzünü gizledi,
Göğün benzi samur gibi belirdi
Dünya, yüzüne kömür gibi boya sürdü,
Gören gözler yumuldu, uyanıklar da uyudu.*

Sabaha karşı uyanan Ögdülmiş giyindi, kuşandı. Saraya gidip Kün-Togdı hükümdarın huzuruna vardı, Odgurmuş’ın gönderdiği mektubu verdi. Kün-Togdı mektubu okuduktan ve Ögdülmiş’i dinledikten sonra üzüntüsünü dile getirdi:

“Ben ona ipek gönderdim, o ise diken işleyip bana geri göndermiş.”

Ögdülmiş Yine Yollarda

Az sonra hükümdar bu kez atına kendisi binip dağa çıkmaya niyetlendi. Fakat Ögdülmiş bunu uygun görmedi, tekrar kendisinin gidebileceğini söyledi.

Bunun üzerine Kün-Togdı ikinci bir mektup daha yazdı Odgurmuş’a. Şöyle diyordu:
“Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adıyla.

Sana en içten selamlarımı gönderiyorum. Mektubunu okudum, kardeşinin anlattıklarını da dinledim. Fakat benim sözümü dinle, kalk buraya, yanımıza gel. Halkın arasına karış, helal mal kazan. Açları doyur, haklıyı koru, çıplakları giydir. Allah’ın kullarına faydalı ol. Ben seni insanlara faydalı olasın, onlara yardımcı olasın diye çağırıyorum. Kimseye faydası olmayanın ölüden bir farkı yoktur. Daha fazla direnme, artık gel.”

Sabah olunca Ögdülmiş atını alıp yine çıktı dağlara. Odgurmuş’ın evine yaklaşıncaya atından indi ve

yürüyerek eve yaklaştı. Odgurmuş, ibadet ediyordu, kapının çalındığını duyunca hemen kardeşini içeri aldı. Aralarında yine önceki gibi bir konuşma başladı.

Odgurmuş: Sevgili kardeşim, yine niye zahmet ettin! Sana söyleyeceğimi söylemiştim. Niçin beni zorluyorsun!

Ögdülmiş: Kardeşim, bana gücenme, darılma. Ben hükümdarın isteğiyle geldim buraya. Onun emirlerini yerine getirmekle yükümlüyüm. Hükümdarım sana bir mektup daha gönderdi.

Odgurmuş: Kardeşim, senin ne eksikğin var ki hükümdar bu kadar direniyor! Benim de senin yanında devlet işleriyle uğraşmamı istiyor.

Ögdülmiş: Şehir ve kasabalarda da yapılacak pek çok iyilikler var. Orada da çalışarak Allah tarafından ödüllendirilebilirsin. Gel kardeşim, şehre inelim, birlikte halkın, devletin iyiliği için güzelce çalışalım.

Odgurmuş: Daha önce de dedim ya, ben şehirdeki görev ve hizmetleri bilmem, o işlerden anlamam.

Ögdülmiş: Bu işler sandığın kadar güç değil. Hem insan bilmediğini öğrenebilir.

Odgurmuş: Bu işler nelerdir ve nasıl yapılır? Anlat bakalım.

Ögdülmiş: Şimdi iyi dinle beni kardeşim. Devlet işlerinde iki türlü görevli vardır. Birincisi, çocukken görev alanlar; ikincisi, daha sonradan o göreve verilenler. Birincisi daha iyidir. Bu işlerde yol yöntem bilmek gerek. Görevli erken kalkmalı, alçak gönüllü, gurursuz olmalı. Her işi vaktinde ve çabuk yapmalı. Gözü, kulağı daima tetikte olmalı. İyi huylu olmalı, akıl ve doğrulukla hareket etmeli. Söyleyeceğini kısa ve öz söylemeli, davranışlarını ölçüp tartmalı. İyi görevli çabuk yükselir. Yükselmenin aşamaları şunlardır:

Görevli, iyi nişancı ve gözü pek ise okçu ve yaycı olur.

Güvenilir, doğru bir kişi ise damgacı olur.

Temiz ve güzel yüzlü ise içecek dağıtıcısı olur.

Yazı ve hesap işlerinden anlayan biriye hazinedar olur.

Anlayışlı ve kalem sahibi biriye yazman olur.

Genel olarak görülmeyen şeylere bakmamalı, kısa ve öz konuşmayı tercih etmeli, hükümdarın önünde saygıyla durmalıdır. Bu yolda iyi iş gören çabuk yükselir. Bunun aşamaları ise şunlardır:

Takım başı, on çadır komutanı, ordu komutanı, il valisi, mabeyinci (danışman), hazinedar, sır kâtibi, saray danışmanı, ulu baş danışman, mutemet, doğan beyi, köle beyi, ünlü bey, yüksek idareci, bakanın bir aşama aşağısında bulunan görevli, içişleri bakanı, vezirin bir aşağısında bulunan görevli, vezir.

Fakat kul ne kadar yükselirse yükselsin o yine kuldur. Şunlara çok dikkat etmelidir:

Yanar ateş, akar su, beylerin üzü, sanı.

Şu üç şeyden de uzak durmalıdır:

Beylik taslama, yalan, açgözlülük.

Görevliler dedikodu yapmamalı, doğruyu gizlememeli, yüksek sesle gülmemelidir.

Şu üç şey görevliye zarar verebilir:

Beyin sözünü dinlememek, güvenini kötüye kullanmak, uygunsuz işler içine girmek.

Ben bütün bunları sana anlattım, sen ise beni dinledin, görevde nasıl bulunacağını, devlet görevinde bulunanların neler yapması gerektiğini iyice öğrendin.

Odgurmuş: Evet, anlattıklarını dinledim. Ancak sana bir sorum daha olacak. Ben şehre inersem,

hükümdarın kapısında çalışacağım, her gün onun kapısına gitmek zorunda olacağım. Orada insanlarla ilişkilerim nasıl olmalı? Bunu da bana anlatır mısın?

Ögdülmiş: Sevgili Odgurmuş, insanlarla kardeşçe geçinmeli, onlarla dost olmalısın. Sarayda yaşayanlar üç sınıftır:

Senin büyüklerin, seninle aynı yaşta olanlar ve senden küçük olanlar.

Senden büyüklere saygı göster; sana denk olanlarla arkadaş ol, dostça geçin; senden küçüklere ise sevgiyle bak, onlarla da dostça geçin, düşmanlıklarını kazanmamaya çalış. Dost ya da arkadaş denen kişi, iyi ve kötü zamanlarda insana faydalı olan kişidir. Tuz ve ekmek yedir, güleryüz göster. Bu iki davranış insanı insana ısındırır.

Şu insanlardan uzak dur: İkiyüzlü, çıkarıcı ve söz taşıyıcı. Kendine saygı gösterilmesini istersen sen de başkalarına saygı göster. Gönül sırrını herkese açma, her işe el sokma, dedikoduya uyma. Sana ‘siz’ diyene ‘siz’, ‘sen’ diyene ‘sen’ de.

Halk İçinde Kimler Var?

Odgurmuş: Bu sözleri de dinledim. Bir de bana halk arasında nasıl davranacağımı anlatır mısın?

Ögdülmiş: Avam denen alt toplumun niteliği tamamıyla başkadır. Onlarla ilişkilerinde dikkatli olmalısın. Onlara da iyi davran, onlara karşı da yumuşak dil kullan ve çok konuşma. Yiyecek içeceklerini eksik etme. Görevlilerden ve hükümdarın adamlarından başka halk içinde şu katmanlar bulunur:

Seyyidler ve Şerifler: Yani Hz. Muhammed (sav)’in soyu ve torunları. Bunlara karşı saygı ve sevgi göstermelisin, kendilerine iyi davran ve onlara iyi bak.

Âlimler: Bunların bilgisi halkın yolunu aydınlatır. Onları da sev, kendilerine saygı göster. Onlardan bir şeyler öğrenmeye çalış, çünkü onlar birer meşale gibidirler, etraflarını aydınlatırlar. Kendi malından onlara pay çıkar, yedir, içir. Onları dinle. Bunları başa geçir, toplumu doğru yola götürsünler.

Hekimler: Bütün hastalıklara, rahatsızlıklara bakıp insan sağlığıyla ilgilenirler. Bunlarla da iyi geçin, haklarını koru ve onlara yakın ol.

Efsuncular: Cin ve peri çarpması gibi hastalıkları iyileştirmekle uğraşırlar. Efsuncularla da iyi geçinmelisin.

Düş yoranlar: Düş yormak bir bilimdir. Düş yoran kimse onu iyiye çevirir, düş böylece iyi çıkar ve insan sevinir. Düş kötü ise fakirlere sadaka vermek, vücudu onun kötülüğünden kurtarmak gerekir. Düş yoranlarla da iyi geçinilmelidir.

Şairler: Söz dizen kişilerdir. İnsanları över ya da yererler. Bunların dili kılıçtan daha keskindir. Denizden inci veya değerli taşlar çıkaran insanlara benzerler. Birini överlerse bu bütün yeryüzüne yayılır, ama birini yererlerse de o insanın adı kötü kalır. Bu nedenle onlarla iyi geçin. Övülmek istersen onları sevindir.

Çiftçiler: Tarımla uğraşırlar. Gerekli insanlardır. Sen de bunlara yakınlaş, güleryüz göster. Onların eli bol olur.

Satıcılar: Mal alıp satar, alışveriş yaparlar. Doğudan batıya kadar dünyayı dolaşır, istediğini bulup

sana gösterirler. Satıcıların hesapları çok incedir. Bunlarla da iyi geçin.

Hayvan yetiştiriciler: Ordunun binek atlarını, aygırları ve yük hayvanlarını yetiştirirler. Ayrıca yoğurt, kırmızı, süt, yün, peynir gibi ihtiyaçlar bunlardan alınır. Bilgisiz insanlardır, ama onlarla da iyi geçinilmelidir, onlara karşı tatlı dil kullanılmalıdır.

El sanatları uzmanları: Bunlar demirci, ayakkabıcı, derici, boyacı, okçu, yaycı gibi orta halli insanlardır. El sanatları ustaları ile iyi tanış ve onlarla iyi geçin. Onları yedir, içir; onlar da sana dua ederler.

Fakirler: Bunlara iyilik et. Onları yedir, içir ve giydir; sana dua ederler. İyiliğinin karşılığında bir şeyler bekleme; onlara acı ve iyi davran.

İşte Odgurmuş, şehre inip halk arasına karıştırsa birçok farklı insan göreceksin. Onları iyi tanı. Nasıl davranacağını düşün. Herkesle iyi geçinmeye bak.

Eğer evlenmek istersen, çok dikkatli davranmalısın. Kiminle evleneceksen, onun soyunu sopunu, ailesini iyice araştırmalısın. Evleneceksen, kendinden aşağıda derecede biri ile evlen, kendinden yüksek seviyede olan ailelere yaklaşma, onların kızlarını almaya çalışma, sonra onların kölesi olursun.

Evleneceğin kişide yüz güzelliği arama, huy güzelliği ara. Kadının güzelliği onun huyu ve davranışlarıdır. İffet sahibi bir kadın bulursan hemen onunla evlen. Bu evlikten çocuğun olursa onu evde yetiştir, kendin eğit. Kadınlara karşı alçak gönüllü ol. Giderlerini gelirine göre ayarla, doğru yolda yürümeye gayret et.

Ey kardeşim Odgurmuş, avam dediğimiz insanlar işte bunlardır, davranışları da böyledir. Bunları anladıysan artık soracak başka bir şeyin kalmamıştır.

Ya Davete Çağırılırsa!

Odgurmuş: Bütün bu anlattıklarını dinledim ve anladım. Ama sana bir sorum daha olacak. İnsanlarla içli dışlı olduğumda, onlarla kaynaştığımda davetler düzenler veya davetlere çağırılırsam ne yapmalıyım? Bu konudaki gelenekler nelerdir, yemek nasıl yenir, insanlar nasıl çağırılır, buralarda nasıl hareket etmem gerekir?

Öğdülmiş: Yemek törenleri şunlardır:

Düğün yemeği,

Sünnet yemeği,

Ad, san alma yemeği,

Doğum yemeği,

Arkadaş yemeği,

Cenaze yemeği.

Eş, dost ve arkadaş yemeğinden başka şölenlere gitmemeye gayret et. Buralara gittiğinde de boğazını sıkı tut, onun esiri olma. Yemekte göreneğe göre hareket et. Sofrada senden büyük birisi varsa yemeğe ondan önce başlama. Yemeği sağ elinle ye, önünde ne varsa sıyırma, tok gözlü davran. Başkalarının yemeklerine dokunma. Sana sunulan kadarına razı ol. Yemeğini azar azar çiğne, ekmeğini azar azar ısır. Sana uygun olmayan şeyleri yeme.

Eğer sen davet düzenlersen, her şeyin temiz olmalı. Sen çok kişiyi çağır, gelen gelir, gelmeyen gelmez. Herkese yiyecek, içecek yetiştir.

Yemeğe adam çağıran ve yemeğe gidenler dört türdür: Çağrıldığı her yemeğe, her davete gider, yer; yemeğe gider, kendi de kendisini yemeğe çağıranı davet eder; çağrıldığı halde hiçbir yemeğe, davete gitmez, kendisi de kimseyi davet etmez; yemeğe gitmez, ama başkalarını yemeğe çağırır. Bu sonuncu en iyisidir. İşte yemeğe davet etme ve davet edilme konusu budur. Eğer insanlar arasına karışmak istersen böyle davranman gerekir.

Bu Hayatı Boşa Harcama...

Odgurmuş: Bu dünyada çok uzun süre kalmayacağımıza göre, insanı bu kadar zahmete sokmak, bu kadar mal toplatmak nedendir? İnsan dünya işlerinin peşinden çok koşarsa ibadeti bir kenara bırakır. Ben şehre inersem daima insanlarla uğraşacağım, ibadete vaktim olmayacak. Bence insan dünyaya yüz çevirip elinde olanla yetinmelidir. Hem artık yaşlanmışım, ihtiyarlıkta yapılacak işleri gençken yapmalıyım.

Ey hükümdar! Elinde kalacak, sadece iki bez parçasıdır. Sıcakta bu kadar terleyecek, soğukta da bu kadar titreyecek ve sonunda iki şey elde edeceksin. Bunlardan biri mal, ikincisi yurtta sözü dinlenen bir kişi olmak. Dünyayı yenen İskender, denizi yarıp aşan Musa, ölüleri diriltten İsa şimdi nerede? Yoklar! Ben gönlümü kurtararak Allah’a ulaştırdım. Yalnız O’nu istiyorum. Beni yalnız bırakın. Allah bana yeter. O benim için bir destektir. Bana giymek için koyun yünü, yemek için de arpa aşı yeter. İnsan, bu dünya işini bırakmadıkça ahiret işini yapamaz. Bu hayatı boşu boşuna harcama. Ben şimdi köşeme çekilip yalnız ibadet etmek istiyorum. Beni bırak kardeşim. Benim için de kendini üzme.

Ögdülmiş: Evet, şimdi gerçeği anladım. Bu söylediklerinin üzerine sözüm yoktur. Şimdi ben gideyim. Allah’a benim için de dua et.

Ögdülmiş sözünü bitirdi, Odgurmuş’la vedalaştı, atına binerek şehre doğru yola koyuldu. Eve varınca önce karnını doyurdu, sonra da pencerenin önüne oturup Odgurmuş’la konuştuklarını düşünmeye başladı.

Güneş bağladı yüzüne kara yüz bağını,

Bütün dünya doldu kara yer tozu ile.

Perçemlerini yüzüne yaydı batı güneşi

Kara saç boyasıyla doldu dünya düpedüz

Tamamen siyah yüzü ile örtündü gök,

Uçanlar kondu, yürüyüşte olanlar yürüyüşü durdurdu.

Sonra, biraz dinlendi. Gökyüzünü seyretti, o muhteşem manzaraya bir kez daha hayran hayran baktı. Mars gezegeni tepeden yana yatmış gibiydi. Ülker yıldızının başı alçalmış, Akrep yükselmişti. Göğün güzelliklerini biraz seyrettikten sonra kalkıp saraya gitti. Odgurmuş’la konuştuklarını bir bir hükümdar Kün-Togdı’ya anlattı. Ögdülmiş’in anlattıklarını işitince hükümdarın gözleri doldu ve Odgurmuş’ı haklı buldu:

“Biz ona haksızlık ediyoruz, bize yol göstermesi için buraya çağırıyoruz. Fakat söyledikleri hak olduğu için onu daha fazla zorlamak doğru olmaz. Dünyanın huyu böyledir. Peşine düşersen, peşinden

koşarsan, senden kaçar; ama ondan vazgeçer, kaçarsan sana yaklaşır” dedi ve gözyaşlarına boğuldu.

Aradan birkaç gün geçmişti ki Kün-Togdı tekrar Ögdülmiş’i yanına çağırdı. Odgurmuş’ın yüzünü görmek istediğini, fakat o şehre inmediği için kendisinin Odgurmuş’ın evine gitmek istediğini söyledi. Ögdülmiş bunu yine uygun bulmadı ve üçüncü kez kendisinin gidebileceğini ifade etti. Hükümdar Kün-Togdı bunu kabul edince Ögdülmiş tekrar yollara düştü. Bu kez mektup da almadı hükümdardan. Odgurmuş’ı sürekli kalmak için değil de birkaç günlüğüne şehre hükümdarı görmeye gelmesi için davet edecekti.

*Güneşin kızıl yüzü solda sarılaştı,
Dünya saf altın rengi gibi oldu*

*Güneş yüzüne sarı safran sürdü,
Cihan kendine mine rengi çaldı.*

*Bütün gökyüzünü âşık kaşları doldurdu,
Dünya Habeş teni gibi zenci oldu.*

Ögdülmiş hükümdarla konuştuktan sonra evine gitti. Biraz dinlendi. Bir ara uyudu, bülbül seslerini işitti, yine yattı. Sonra yola koyuldu. Zahmetli bir yolculuktan sonra eve vardı. Kapıyı yavaşça çaldı. Odgurmuş kapıyı açtı ve kardeşini gördü.

Hükümdardan Bir Davet

Odgurmuş: Niçin geldin, niçin bu işi uzatıyorsun kardeşim?

Ögdülmiş : Hükümdar seni serbest bıraktı, gelmekte veya gelmemekte serbestsin. Ama bu kez hükümdar seni bir davet için çağırıyor. Şehirde sürekli kalman için değil.

Odgurmuş: Bu söylediğin mantıklı. Şimdi sen şehre evine git ve beni evde bekle. Ben önce sana gelirim, orada ne yapacağımızı düşünüyoruz.

Ögdülmiş: Sakın sözünü tutmazlık etme. Güneş batıp yüzünü gizledikten, dünya yüzüne kömür gibi siyah bir deri bağladıktan sonra, seni evimde beklerim.

Ögdülmiş evine döndü ama evde fazla oyalanmayıp, Odgurmuş ile konuştuklarını hükümdara bildirmek için saraya gitti. Saraya gittiğinde gördü ki hükümdar onu bekliyor. Aralarında geçen konuşmaları hükümdara kelimesi kelimesine anlattı ve evine geri döndü.

*Güneş yere indi, yüzünü gizledi,
Dünya kararıp, tamamen dumanla doldu,*

*Dünya dul giysisi giyindi, kaşını çattı,
Gök, şeytan yüzü gibi, solarak karardı*

*Bütün hareket edenler durdu, gözlerini yumdu,
Gürültü, ses, dirilerin sözü kesildi.*

Odgurmuş Sarayı Aydınlatır

Odgurmuş yürüyerek dağdaki barınağından şehre indi. Ögdülmiş'in evine vardı doğruca. Kapıyı çaldı. Ögdülmiş yavaşça açtı kapıyı. Evine buyur etti bu güzel insanı. Ögdülmiş ona izzet ikramda bulundu ve hemen hükümdara haber verdi Odgurmuş'ın geldiğini. Hükümdar bu habere çok sevindi ve onları saraya çağırdı. Aceleyle saraya vardılar. Saraya ulaştıklarında hükümdar Kün-Togdı onları bizzat karşıladı. Önce Kün-Togdı selam verdi diğerlerine:

Kün-Togdı: Ey Odgurmuş, sana büyük zahmet verdik, uzak yollardan buraya kadar bizim için geldin, zahmetlere katlandın.

Odgurmuş: Ben bunu isteyerek yaptım. Selam, insana selamet yoludur. Selam veren kişi karşısındakine güven verir, selamı alan da kendisinin güvende olduğunu anlar. Bundan dolayı büyüklerin küçüklere daima selam vermesi gerekir. Sen selam vererek bana güven verdin.

Kün-Togdı: Ey Odgurmuş! Senden bana iyilik yolunu göstermeni istiyorum. Bana iyilik yoluyla ilgili öğütler ver. İyi ise senin yoluna gireyim, o yolda ilerleyeyim.

Odgurmuş: Sana ibretlik olaylar yeter aslında. Senden önce bu dünyaya hükmedenler neredeler? Nereye gittiler? Bunu iyi düşün. Bundan ibretler al. Ölüyü gören hiçbir kişi diri kalmaz. Sen de kendini ölüme hazırla. Eğer iyilik yaptıysan, bunun karşılığı olarak ödülünü alacaksın. Ama yine de öğüt istersen şunları söyleyeyim sana: İbadeti bırakma; fakir fukaraya mal, mülk, para dağıt; açları doyur; çıplakları giydir ve sevap kazanmaya bak. Herkese karşı açık ol ve alnını pek tut. Doğruluk ve hak yolundan sapma. Her işi bilgi ile işle. Halka karşı sevgin ve muhabbetin daim olsun, kibirlenme. Şu üç işe seçkin, bilgili kimseler ata:

Adalet bakanı,

Beyin arkasından gelecek kişi,

Vezir.

Bunların doğru, bilgin ve güvenilir kimseler olması gerekir. Bu üç makamda işe yaramayan kişiler olursa, hem yurdun düzeni bozulur hem de halkın huzuru kaçar.

Altın, gümüş, tahıl, ipekli kumaşlar, sırmalı işlemeler, sincap, samur kürkleri, Çin ve Bizans kumaşları, at, dişi deve, koyun, kul, cariye... Bütün bu saydıklarım boş şeylerdir.

Ey hükümdar! Benim sözüm bu kadardır. Bu sözü tutarsan faydasını görürsün. Eğer tutmazsan vebali, mesuliyeti senindir.

Kün-Togdı: Ey Odgurmuş, bana dua et. Ben ne zulümler işlemişim şimdiye kadar.

Odgurmuş: Ey hükümdar Kün-Togdı! Allah sana merhamet etsin. Yardımını senden esirgemesin.

Kün-Togdı: Biraz daha otur. Açsındır, bir şeyler ye.

Odgurmuş birkaç lokma bir şey yedikten ve birkaç yudum su içtikten sonra Ögdülmiş'le dışarı çıktı. Saraydan uzaklaşıp bir süre yürüdüler. Odgurmuş kardeşini bıraktı ve tek başına dağa çıktı. Ögdülmiş ise üzgün ve bitkin halde evine geri döndü. Uyumak istedi, fakat bir türlü uyuyamadı.

*Doğudan güneş başını kaldırdı,
Bütün dünya kuğu görünüşlü oldu*

*Güneş çıktı, göğsünü yükseltti,
Dünya saçılan kâfurla doldu*

*Dünya melek yüzü gibi parladı,
Gökyüzü kâfur saçılmış gibi oldu.*

Hükümdarın Dimağı, Ögdülmiş'in Anlattıklarıyla Aydınlanıyor

Sabah olunca Ögdülmiş kalkıp saraya gitti. Hükümdar Kün-Togdı ile konuştular. Hükümdar, Odgurmuş'un ne yaptığını, ne olduğunu sordu. Ögdülmiş de olan biteni anlattı. Bunun üzerine Kün-Togdı dünyanın artık kendisine ağır geldiğini, bunu kaldıramadığını söyledi. Ögdülmiş onu avutmaya çalışarak şöyle dedi:

Ögdülmiş: Allah'a kulluk, halka hizmettir. Halka katı yürekli davranma, sevgi göster. Aşırı isteklerini akıl ile yenerek, içinde kabaran öz varlığın başını bilgi ile ez. Adamlarını önce memnun et, sonra onlardan iş iste. İslam'ı yaymaya çalış. Böyle yaparsan iki dünya mutluluğuna da erişirsin.

Kün-Togdı: İyi, o zaman sen de bana bu işleri yaparken yardım et. Yurdu birlikte düzene koyalım.

Ögdülmiş: Yurdun kuruluş düzeni şöyledir: Önce bilginler gelir, bunlara saygı göster. Sonra yurtda dirlik ve düzeni sağlayanlar (muhtesip) gelir, bunların da güçlü olması gerekir ki dirlik ve düzeni rahat sağlayabilsinler. Bundan sonra yönetim görevlileri gelir, eğer bunları iyi idare edemezsen sana ilk karşı çıkanlar bunlar olacaktır. Bu yüzden onlara çok dikkat et.

Sonra da halk tabakası gelir. Bunlar da zengin, orta halli, fakir olmak üzere üç gruba ayrılır. Zenginlerin yükünü orta hallilere, orta hallilerin yükünü de fakirlere yükleme. Yani onları zorlama.

Yönetimin altında bulunan halkın senin üzerinde üç türlü hakkı vardır: Gümüş ayarının korunması, halkın doğru yasa ile yönetilmesi, ulaşım yollarının güvenlik altında tutulması.

Senin de halk üzerinde üç hakkın vardır: Emirlere saygı, vergileri zamanında ve eksiksiz ödeme, senin düşmanını düşman, dostunu dost bilme.

Daima şunu düşün: Ben ölsem bile adım iyi kalsın.

Kün-Togdı: Sözlerini, öğütlerini işittim ve bunlara çok sevindim. Allah yardımcım olsun. Öğütlerini yerine getirmek için elimden geleni yapacağım. Yalnız sen de bana bunları yapmamda yardım et.

Ögdülmiş Kün-Togdı'ya yardım edeceğine ve destek olacağına söz verdi ve saraydan ayrıldı. Bundan sonra hükümdara hep yardım etti. İkisi birlikte devleti düzen içinde yönettiler. Bir zaman geldi ki artık yaşının ilerlediğini, dünya işlerinden elini eteğini çekmesi gerektiğini düşündü. Bunun için bilgin birine danışmalıydı.

Ögdülmiş: Yanılarak kendimi mutlu, huzurlu saydım ve bu yanılgıyla ömrümü tükettim. Şimdi gecem kararmakta. Sanki bir öküz gibi yaşadım. Yaşım ilerledi. Sakalım kuru ota döndü. Günahlarımın bağışlanması için ağlamakta ve haykırmaktayım. Tövbe etmeli ve yaptıklarımın pişmanlık duymalıyım. Fakat bunda acele etmeli ve bir bilene danışmalıyım. İnsan işinde ancak danışmakla başarıya ulaşabilir. Kardeşim Odgurmuş'a gideyim, ona fikrini sorayım.

Ertesi gün Ögdülmiş önce saraya gitti, niyetini söyleyerek hükümdardan izin istedi. Hükümdarın iznini aldıktan sonra evine döndü ve düşünceler içinde uyumaya çalıştı, fakat kafasında bu düşünceler varken bir türlü uyuyamıyordu. Dışarıya baktı ve gökyüzündeki güzellikleri izledi bir süre.

Ögdülmiş Tövbe Kapısında

Sabah olunca Ögdülmiş kalktı. Odgurmuş'un bulunduğu dağa doğru sürdü atını. Odgurmuş'un kaldığı

yere vardı, kapıyı çaldı. Odgurmuş yine kardeşini karşısında görünce sordu:

Odgurmuş: Kardeşim, yine niçin geldin? Seni çökmüş görüyorum. Bir derdin mi var?

Ögdülmiş: Artık Allah’a yaklaşma zamanı geldi kardeşim. Allah’tan beni affetmesini dilemeliyim. Söyle bana, bunun için ne yapmalıyım! Bana yardım et!

Odgurmuş: Kardeşim, güzel bir şeye niyet etmişsin. Fakat senin sarayda bulunman daha iyi olacaktır. Burası da benim için iyidir. Yurt senden faydalanacaktır, halk senin iyiliğin için dua edecektir.

Görevi terk edersen senin yerine kötü biri geçebilir. O zaman kurduğun düzen bozulabilir. Yaptığın iyilikleri bozma ve bozulmasına fırsat verme. Ben dünya ve devletin ne olduğunu görmedim, artık oraya gidemem. Ama sen oraya dön. Şimdi git ve hükümdarın iyiliği için çalış. Kimin soyu atadan temiz ise yurda ondan iyilik ve fayda gelir. Hükümdar sana iyilik etti. İyiliğe karşı iyilik etmen gerekir. Şimdi hükümdara yüz çevirmek sana yakışmaz.

Ögdülmiş: Bu söylediklerini bilmiyordum, öğrenmiş oldum. Allah senin yar ve yardımcın olsun. Sen de başarılı olmam için bana dua et. Esen kal.

Ögdülmiş kardeşiyle vedalaşıp evine geri döndü. Yemeğini yedi ve dinlenmeye çekildi.

*Serbest bıraktı zülfünü, parlak yüzünü örttü,
Gök dul giysisi giydi, belini bağladı*

*Güneş çözmüş olsa gerek örülmüş saçını
Sincap ve samur rengini tuttu dünyanın içi*

*Güneş başını kaldırdı, yüzünü açtı yine
Bütün dünya tuttu akkuş rengini*

Kapıda Bir Hükümdar Bekler

Sabah olunca Ögdülmiş kalkıp kahvaltısını yaptı ve atına binip saraya gitti. Hükümdarın huzuruna çıktı. Hükümdar da zaten onu bekliyordu. Odgurmuş’tan getireceği haberleri merak ediyordu.

Kün-Togdı: O olgun insanın, Odgurmuş’ın hali vakti nasıldır? Bizim için dua etmekte midir?

Ögdülmiş: Kardeşim orada yalnızlık içinde bizim için dua ediyor. Zaten her zaman günahı biz işleriz, duayı o eder.

Kün-Togdı: Ögdülmiş, sen üzülme, benim sana itimadım tamdır. Sen işleri yoluna koy, ben de biraz dinleneyim.

Ögdülmiş: Hükümdarım, sen rahat ol. Bütün dert ve sıkıntıları ben aşarım. Ben artık kendimi sana adamışım. Sen şu üç türlü insana değer ver: Cesur kişi, akıllı ve bilge kişi, anlayışlı ve becerikli kişi.

Kün-Togdı: Gücün yettiği kadar kendi işini kendin görmeye gayret göster, bana çok güvenme, ben sana ancak yardım ederim.

Bu konuşmalardan sonra Ögdülmiş saraydan ayrılıp evine döndü. Bundan sonraki zamanlarda da yurdu çok iyi yönetti. Hükümdar Kün-Togdı onun yönetiminden çok memnun kaldı ve rahatladı. Halk da onun adaletli ve iyi yönetimi sayesinde huzur içinde yaşamını sürdürüyordu. Böylece aylar, yıllar geçti. Dünya güzelliğini buldu.

İlk Çağrı

Aradan uzun yıllar geçmişti. Hem Odgurmuş hem de Ögdülmiş yaşlanmıştı. Bir gün Ögdülmiş'in kapısı hızlı hızlı çalındı. Bir hizmetçi geldi kapısına ve "Beni Odgurmuş gönderdi, kardeşini görmek istiyor, ona sözü varmış" deyip geri döndü.

Ögdülmiş haberi alır almaz yola koyuldu, hızla Odgurmuş'un evinin bulunduğu dağa çıktı ve kardeşinin kaldığı yere vardı. Odgurmuş'un durumu hiç de iyi gözükmiyordu. Uzanıp yatmış, abasını da üzerine çekmişti.

Ögdülmiş: Ne oldu sana kardeşim? Nedir bu halin? Seni hiç de iyi görmedim.

Odgurmuş: Ey kardeşim, artık dünyadan ayrılmak üzereyim. Yüzünü bir kez daha göreyim dedim.

Ögdülmiş: Böyle deme ne olur! Hem nereden biliyorsun öleceğini?

Odgurmuş: Allah rüyamda bana ölümü gösterdi.

Ögdülmiş: İnsan uykuda düş görür, fakat rüya yorumlayıcılar bunu hayra da yorabilir. Rühayı doğru yorumlayabilmek için rüya yorumlama ilmini çok iyi öğrenmiş olmak gerekir. Gece düşü, gündüz düşünden farklıdır. Kimi düşler ise mevsimlere bağlıdır.

Mevsim bahar, rüyayı gören de genç ise ve her şeyi kıızıl, yeri de kara görmüşse, belli ki kanı artmıştır, kan almak gerekir.

Mevsim yaz, rüyayı gören de delikanlı ise ve her şeyi sarı ve pembe görmüşse, belli ki safrası artmıştır; midesini boşaltmak, kendisine de kudret helvası vermek gerekir.

Mevsim güz, rüyayı gören de orta yaşlı ise ve siyah dağ, kuyu ve çukur görmüşse, belli ki kara balgamı artmıştır; ilaç içermeli ve beynini temizlemelidir.

Mevsim kış, rüyayı gören de yaşlı ise ve akarsu ya da buz, kar, dolu görmüşse, belli ki balgamı artmıştır; sıcak şeyler yedirmelidir.

Rüyaların karışık türleri de vardır. Bazı düşler de vardır ki şeytandan gelir, onlardan arınmak için yıkanmak gerekir. Kimi rüyaların ise yorumu yoktur. Peki, kardeşim senin düşün nasıldı? Anlat bakalım!

Odgurmuş: Düşümde bir merdiven gördüm, merdivenin elli basamağı vardı; yüksek ve genişti. Tam da karşımda duruyordu. Merdivene doğru ilerledim. Yukarı çıktım, saydım, tam elli basamak. Son basamağa geldiğimde bir atlı bana su uzattı, suyu aldım ve hepsini içtim; sonra yükselerek göğe uçtum. Ve gökte kayboldum.

Ögdülmiş: Çok güzel bir rüya görmüşsün kardeşim. Yükselmek iyidir, saygınlığa erişmek demektir. Merdiven onurdur, her basamak da bir öz saygıya yükselmeyi ifade eder. Kaptaki suyu alıp içmek, sen ve torunların uzun yaşama ereceksiniz demektir. Göklere uçmak ise yükseklerle çıkacağın, Tanrının senin bütün isteklerini yerine getireceği anlamına gelmektedir. İşte gördüğün rüyanın yorumu budur.

Odgurmuş: Kardeşim, gördüğüm rüyanın asıl yorumu bu değildir. Merdivenin tepesine kadar, bugünkü yaşımın sayısı olan basamağa kadar çıkmam, artık yaşamımın sonuna geldiğimi göstermektedir. Atlı, çocuklarımı babasız bırakan kişidir. Ben suyun tamamını içtim. Suyun yarısı içilip öbür yarısı bardakta bırakılırsa, daha ömür süreceksin demektir. Fakat ben tamamını içtiğim için hayatımın sonuna geldim demektir. Artık benim hayatım bitmiştir. Mavi gökte yükselmem ve boşluğa karışmam, ruhumun bedenimden çıkarak bir daha geri dönmemek üzere uçacağını gösterir.

Allah'ım bütün bunları bana rüyamda gösterdi. Ben artık bu dünyadan gidiyorum. Sana birkaç şey söylemek istedim:

Her zaman doğru adam ol, yaratılanlara her zaman yumuşak davran. Gönlünü ve dilini bir tutarak vaktini Allah'a ibadetle geçir. Dünya işlerini ve düşüncelerini kısa tut, onlara fazla zaman ayırma. Acele ederken dengeli ol, kızarken uysal ol. Ölümü hiçbir zaman aklından çıkarma. Bütün hazırlıklılarını ölümü düşünerek yap. Dünyaya aldanıp, ona imrenip açgözlülük etme.

Allah'ın yargısına, adaletine boyun eğ. Elinden geldiğince halka faydalı ve yardımcı olmaya gayret göster. Doğru söyle, elin açık, gönlün de alçak olsun. İsteklerini her zaman ölçülü tut. Halka kendi yükünü yükleme, kendi yükünü kendin taşı. Günahlarından kurtulmak için malının mülkünün bir kısmını dağıt, fakirlere yardımcı ol.

İnsanlık adını hakkıyla taşıyabilmek için iki şey gerekir: İnsanlara karşı merhamet duymak ve eli açık olmak. Eli açık olan kişi, gümüş, para dağıtan kişi değildir. Eli açık olan, canını esirgemeyerek insanlara hakkını veren kişidir.

Dünyada ün, san sahibi olmak iki şeye bağlıdır: Mal mülk ve onur. Dünyaya gönül verme. Dünya ve saadet günleri sadece birer gölgedir. Benim söyleyeceklerim bu kadar. Artık ben bu dünyayı terk ediyorum. Dualarında beni unutma. Şimdi evine geri dön ve benden hükümdara selam söyle.

Ögdülmiş: Seni bu halde nasıl bırakırım kardeşim!

Odgurmuş: Kardeşim, hadi git artık. Benim için gözyaşı dökme, üzülme benim için!

Ögdülmiş kalkıp Odgurmuş'ı kucakladı ve üzüntü ile evine döndü.

Güneş yere indi, yüzünü gizledi,

Gökyüzü karşıdan bunu izledi.

Ögdülmiş evine varıp yatağına uzandı, fakat bir türlü gözüne uyku girmedi.

Dünyanın benzi Habeş yüzüne döndü.

Ögdülmiş kalktı, biraz dolaştı ve yine uyumak için çaba gösterdi. Biraz sonra,

Yüzünü gizledi yere, batı güneşi,

Dünyanın benzi zenci yüzüne döndü

Yine uyku tutmadı ve her zaman yaptığı gibi pencere kenarına oturarak dışarıyı seyretti.

Ülker yıldızının savulmuş, gecenin de sona ermek üzere olduğunu gördü

Biraz yattı, ama yine uyku tutmadı, bu sefer dışarı çıktı.

Doğudan müşteri çıkıp görüldü,

Düşman ateş yükseltmiş gibi güneş parladı,

Büyükayı yine başını kaldırdı,

Yana döndü Öncü, Akyıldız tarafına

İkizler burcu başını indirdi yere yakın,

Güneş başını gösterdi, parlak yüzünü açtı.

Ögdülmiş sıkıntısının geçmediğini görünce kalkıp saraya, hükümdarı görmeye gitti. Olup biteni olduğu gibi Kün-Togdı'ya anlattı. Olanları duyunca Kün-Togdı ağlamaya başladı.

Hükümdar Kün-Togdı, Ögdülmiş'in, kardeşini hasta yatağında yalnız bırakmasını uygun bulmadı. Ögdülmiş ise kardeşi Odgurmuş'ın söz dinlemediğini ve kendisinin yanında kalmasını istemediğini ifade etti. O zaman Kün-Togdı, hastayı, kendisini ve veziri Ögdülmiş'i kurtarabilmek için halka sadaka dağıtmak, dertleri ile ilgilenmek ve onlara sevgi göstermek emrini verdi.

Ögdülmiş bu emirden sonra kalkıp evine döndü.

Ölüm Acıdır ve Acıtır

Birkaç gün bekledikten sonra Ögdülmiş, acı ve üzüntü içerisinde yine saraya geldi ve kardeşini bir kez daha görebilmek için hükümdar Kün-Togdı'dan izin istedi. Kün-Togdı seve seve bu izni verdi. Ögdülmiş kardeşinin evine vardı. Bu kez kendisine kapıyı Odgurmuş değil, yardımcısı Kumaru açtı. Çünkü Odgurmuş ölmüştü.

Kumaru, Ögdülmiş'i gözyaşları içinde karşıladı. 'Allah sana uzun ömürler versin, kardeşin bu dünyadan göçüp gitti' dedi. Haberi duyunca gözü yaşlı kaldı Ögdülmiş.

Kumaru ona öğüt verdi: 'Ağlama, her doğan ölür; dünyada ne bey, ne kul, ne de peygamber kalır.'

Ögdülmiş yüksek sesle ağlamaya başladı, dövündü. Kumaru yine onu sakinleştirmeye çalıştı: 'Allah'ın buyruğuna gönlünle, aklınla, dilinle baş eğmelisin. Bu ölümlü canı ona Allah vermişti, şimdi de geri aldı. Git, kardeşinin mezarını bir gör, ondan sonra geri dön.'

Ögdülmiş kardeşinin mezarının başında bitti. Orada da ağlamaya devam etti: 'Kardeşim, bir kalk, yüzünü göreyim! Seninle beraber geçirdiğimiz günler acaba bir rüya mıydı, yoksa gerçek mi? Gözlerimden silinip gittin.'

Ögdülmiş, kardeşinin mezarı başında feryat ettikten sonra üzgün ve bitkin bir halde şehre geri döndü, evine vardı. Uzun süre yas tuttu kardeşi için.

Hükümdar Kün-Togdı, vezirinin kardeşinin dağdaki evinde vefat ettiğini duyunca baş sağlığı dilemeye gitti. Ölene dua ile yardım etmesini, bu ölümü kendisine ibret olarak görmesini öğütledi Ögdülmiş'e.

Ögdülmiş neler gördüğünü, ölüm döşeginde Odgurmuş'ın neler söylediğini tek tek anlattı. Kardeşinin kendisine hatıra bıraktığı çanak ve değneği hükümdara gösterdi. Kün-Togdı değneği aldı, çanağı da vezire bıraktı. Hükümdar, Ögdülmiş'in yanında daha fazla oturmayıp sarayına geri döndü.

Yas günleri geçince Ögdülmiş saraya döndü ve tüm gücünü toplayarak işlerine kaldığı yerden devam etti. Bir gün hükümdar Kün-Togdı, Ögdülmiş'i yanına çağırıp işlerinin nasıl gittiğini sordu. O da halkın durumunun çok iyi olduğunu bildirdi hükümdarına.

"Her şeyin sonu ölümdür. Hükümdar Kün-Togdı, sen çok yaşa! Allah senin soyunu kesmesin, ama hayatın ister kısa isterse uzun olsun, namın, adın artık dünyaya yayılmıştır. Dostların, sevenlerin çok olsun, düşmanların dağılsın, yurdun da genişlesin ve gelişsin."

Ögdülmiş sözünü tamamladı ve hükümdarın yanından ayrılarak evine gitti. Ertesi sabah yine işlerinin başına döndü, emirler verdi, kendisi ve halkı için çalıştı, işleri düzeltti.

Gönül, dil doğruluk yolunu tuttu, düzeldi gidiş,

Bütün eğriler düzeldi, doğruldu gidiş

Düzene girdi dünya, arttı hayır dua,

Kutlu kıldı (dünyayı), günden güne hayır dua.

Son Söz

Onlar gittiler, fakat adları, sanları iyi kaldı. Bu adlar daima saygı ile, hürmet ile anılacaktır. Böyle kişiler, gerçekten insan mıdır, yoksa melek midirler? Yaptıkları iş melek işi midir? Ey bilgin, âlim kişi, dünyanın bugünkü durumunu bir gör istersen. Bilgili; ucuzlamış, değeri azalmış, bir tarafa çekilmiş, yalnız bırakılmış. Akıllı; dilsiz olmuş, ağzını açmıyor. Helalin ancak adı kalmış, haram kapışılıyor, ona doyan yok. Güvenebileceğin kimse kalmamış. Vefa, yerini cefaya bırakmış. Doğru yolda yürüyen kişi nerede?

Korusun güçlü Allah'ım imanımızı

Götürsün bu fitneyi, belayı ve kötü izleri

Yıl 462. Bu yapıtı yazdım, bitirdim. Ey okuyucu, bu eserden kendin için hisse al. Hangi yolda gideceğini bu yapıtta az çok anlattım. Ben kendime ün, san ya da iyi ad dilemedim. Bunu okuyan benim için dua eder, beni de anar, diye düşündüm.

Ey Allah'ım, sana inanan insanları koru, hata ve günahlarını bağışla!

Doğru yolu gösteren Peygambere binlerce selam olsun!

Ey Allah'ım, o Peygamberin dört arkadaşına da benden sonsuz selam ulaştır!

Yürüyen bulut gibi gençliğimi geçirdim

Tipi yeli geçer gibi yaşamımı tükettim

Yazık gençliğime, yazık gençliğime

Tutamadım ben seni, çabuk kaçırdım

Parlak bahar gibi idim, on bin renk çiçeklerle,

Sonbaharımı çiğnedim, hepsini kuruttum.

Kayın gibi idi boynum, ok gibi doğru, düz,

Yay gibi eğri oldu, eğildim, büküldüm.

Sensin günahlarımı bağışlayan Allah'ım biricik

Bağışla beni sen, günahlarımı unuttum.

KULLANILAN KAYNAKLAR

İnan, Abdulkadir, “Yusuf Has Hacıp ve Eseri Kutadgu Bilig Üzerine, Notlar” Türk Kültürü Dergisi, Ankara, 1970, sayı 98, s.44-58.

Bombacı, Alessio, Kutadgu Bilig Hakkında Bazı Mülahazalar, Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul 1953.

Caferoğlu, Ahmet, Türk Dili Tarihi Notları II, İstanbul 1943, s. 58-75.

Clauson, Sir Gerard. Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Oxford 1972.

- Çağatay, Saadet, Kutadgu Bilig’de Oğurmuş’ın Kişiliği, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 1967 sayısı, Ankara 1968, s. 39-49.
- Çağatay, Saadet, Kutadgu Bilig’de Öğdülmiş, Türk Kültürü Dergisi, sayı 98, Ankara 1970, s. 27-43.
- Dilaçar, Agop, Kutadgu Bilig İncelemesi, TDK Yayınları, Ankara, 1972.
- Dilaçar, Agop, Bize Manevi Cihazlanmayı Öğreten Kutadgu Bilig, Manevi Cihazlanma Cemiyeti, Ankara 1969.
- Dilaçar, Agop. Kutadgu Bilig’in 900. Yıldönümü (1069-1969) ve Balasagunlu Yusuf, Türk Dili Dergisi, sayı 211, Ankara 1969, s. 6-17.
- Fikri Silahdaroglu, Günümüz Türkçesi ile Kutadgu Bili Uyarlaması, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- Hüseyin Namık Orkun, “Kutadgu Bilig Hakkında”, Varlık, Ankara, 1940, sayı 177, s.196-197.
- Köprülüzade, Mehmet Fuad. Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1928, s. 198-199.
- Levend, Agâh Sırrı. Yazılışının 900. Yıldönümüne Kutadgu Bilig, Türk Dili Dergisi, 1962 yılı sayısı, Ankara 1963, s. 167-194.
- Mahmut Sadık Aran, Türkün Altın Kitabı Kutadgu Bilig, İstanbul, 1944.
- R. Dankoff. Wisdom of Royal Glory: Kutadgu Bilig. (Chicago, 1983).
- Reşit Rahmeti Arat, Kutadgu Bilig, I. Metin, TDK Yayınları, İstanbul, 1936.
- Reşit Rahmeti Arat, Kutadgu Bilig, II. Tercüme, TDK Yayınları, İstanbul, 1959.
- Dil Kurumu: “Kutadgu Bilig. Fergana Nüshası, Tıpkıbasım”, İstanbul 1943.
- Dil Kurumu: “Kutadgu Bilig. Kahire Nüshası, Tıpkıbasım”, İstanbul 1943.
- Türk Dil Kurumu: “Kutadgu Bilig. Viyana Nüshası, Tıpkıbasım”, İstanbul 1942.